Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 95 (13395) | 1987 чылдың апрель 22, среда | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 копеек

СЭКП обкомунда, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде, профоблчөвүлелде болгаш ВЛКСМ обкомунда

МУРНАКЧЫЛАРГА ДЕҢНЕЖИҢЕР!

СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому 1987 чылдың бирги кварталында районнарның, хоорайларның, үлетпүр, тудуг, транспорт болгаш харылзаа, чоннуң коммунал-амыдырал хандырылгазы коллективтериниң социалистиг чарыжының түңнелдериниң дугайында доктаалды хүлээп алган.

1987 чылдың планнарын доллур болгаш ажыр күүседир дээш социалистиг чарышка кириишкен база Улуг Октябрьның 70 чыл оюнга төлептиг ужуражыр дээш үлетпүр бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының, тудугнуң, транспорттуң болгаш харылзааның, садыгның, чоннуң коммунал-амыдырал хандырылгазы коллективтери бо чылдың бирги кварталында чамдык ажыл түңнелдерин чедип алганын доктаалда айыткан.

Үлетпүр продукциязы бүдүрер талазы-биле планны 106,7 хуу, ооң өзүлде темпизин эрткен чылдың ол-ла үезинге деңнээрге 8,8 хуу ажыр күүсеткен. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң планын 107,9 хуу, ооң өзүлде темпизин 11,1 хуу ажыр күүсеткен. Чоннуң хереглел бараанналарын бүдүрер талазы-биле квартал планын 105,5 хуу күүсеткен, оларны пландан ажыр 784 муң рубльге бүдүрген.

Кол фондуларны ажыглалга киирери 1986 чылдың ол-ла үезинге деңнээрге, 40,7 хуу өскен. Кержээлиг тудуг-монтаж ажылдарының планын 105,3 хуу күүсеткен. «Тыва автотранс» каттыжыышкынның коллективи чүък сөөртүр планын күүсеткен. Харылзааның, садыгның, чоннуң коммунал-амыдырал хандырылгазының бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының хөй нуруузу квартал онаалдаларын база күүсеткен.

Ооң-биле кады улус ажыл-агыйының адырларында эде тургустунуушкунну оожум боттандырып турар. Доктааткан планнарны чамдык бүдүрүлгелер болгаш организациялар күүсетпейн турар. Оларның хөй кезиинде техниктиг эде дериишкинни дүргедедир, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, продукцияның шынарын экижидер, камналга чурумун күштелдирер талазы-биле ажылдарны кошкак боттандырып турар. Ажыл-агыйларның чамдык удуртукчулары четпестерниң чылдагааннарын бүгү талазы-биле болгаш шүгүмчүлекчи ёзу-биле анализтээринге өөренип албаан, оларны чайладыр талазы-биле дээштиг хемчеглерни албайн турар. Бо чылдың бирги кварталында үлетпүр продукциязын сайгарар талазы-биле планны ийи бүдүрүлге күүсетпээн, 4 бүдүрүлге — продукция бээр, 3 бүдүрүлге — күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, 9 бүдүрүлге — чоннуң хереглел бараанналарын бүдүрер талазы-биле планны күүсетпээн боор турар. Дилиг материалдары, мебель, мал үзү, далган, хлеб болгаш хлеб-булочка кылыглары бүдүрерин эвээжеткен.

Тудуг организациялары капитал салыышкыннарының хемчээлиниң талазы-биле планны күүсетпээн, 1,4 млн. рубльди чедир шиңгээдип албаан. Школалар, школа назы четпээн уруглар албан черлери, кадык камгалал болгаш культура объектилери тудар талазы-биле ажылдарның планныг хемчээлин күүсетпээн. Чуртталга бажыңнарын ажыглалга киирериниң квартал планын үскен. Кержээлиг 86 организацияларның 27-зи ажылдарның хемчээлин күүседип шыдаваан, олар 2,2 млн. рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын чедир шиңгээдип албаан. 17 организациялар тудуг темпизин 1986 чылдың бирги кварталының деңнелинден чавызаткан.

Агаар транспорту ажыктыг кылдыр чедир ажылдап шыдаваан. Чүъктер сөөртүлгезиниң планын чүгле 71,4 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн — 99,1 хуу күүсеткен болгаш ону эрткен чылдың деңнелинден 4,6 хуу эвээжеткен.

Совет, ажыл-агый, профэвилел организациялары, садыгда, коммунал-амыдырал хандырылгада, ачы-дуза чедирилгезиниң өске-даа хевирлеринде хөй айтырыгларны четпес шиитпирлеп турар. Вино-водка кылыгларын саназа, бараан саарылгазының планнарын Бай-Тайга, Мөңгүн-Тайга, Өвүр, Тожу, Тес-Хем, Чөөн-Хемчик районнары күүсетпээн. Бараанннар складтарда бар боор турдала хүн бүрүнүң хереглел бараанннарын үзүктелиишкинниг садып турар. Хлеб бызырар черлериниң, ниитиниң чемненилге бүдүрүлгелериниң күчүлерин багай ажыглап турар. Хлеб-булочка кылыгларының шынары четпес боор артпышаан. Бараан-материалдыг үнелиг чүүлдерни самчыгдап-чарыгдаар, оорлаар чоруктарның фактылары бар. Төлевирлиг коммунал-хандырылга болгаш ачы-дуза чедирилгезиниң өске-даа хевирлерин калбартыр талазы-биле боттуг хемчеглерни албайн турар.

Улус ажыл-агыйының адырларында прогулдаар, анаа турар болгаш администрация черлериниң чөпшээрели-биле ажыл шагы чидирер чоруктар ам-даа хөй боор турар.

Дараазында районну, бүдүрүлгелерни болгаш организацияларны бирги кварталда социалистиг чарыштың тиилекчилери деп санаан болгаш СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тукталарын акша шаңналдары-биле кады тыпсырын шиитпирлээн:

хоорайлардан болгаш районнардан:

үлетпүр продукциязын бүдүрериниң планын 100,7 хуу, ооң сайгарылгазынын — 104,1, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн — 102,2, үүрмектеп садар бараан саарылгазынын — 102,3, амыдырал ачы-дузазы чедирериниин — 114 хуу күүсеткен — **ТАНДЫ РАЙОН;**

үлетпүр бүдүрүлгелеринден:

бараанныг продукция бүдүрериниң планын 110,6 хуу, ооң сайгарылгазынын — 104,8, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн — 117,9 хуу күүсеткен — **В. И. ЛЕНИН АТТЫГ «ТЫВА ДАГ-ДҮГҮ» КОМБИНАТТЫҢ КОЛЛЕКТИВИ;**

тудуг организацияларындан:

тудуг-монтаж ажылдарының хемчээлиниң планын 128 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүн — 113,1 хуу күүсеткен — **«ТЫВА СУГ ТУДУГ» ТРЕСТИҢ КОЛЛЕКТИВИ;**

транспорт болгаш харылзаа бүдүрүлгелеринден:

чүък сөөртүлгезиниң хемчээлиниң планын 115,6 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүн—102,1 хуу күүсеткен, — **КЫЗЫЛДЫҢ № 1 АТБ-НИҢ КОЛЛЕКТИВИ;**

садыг бүдүрүлгелеринден:

үүрмектеп садар бараан саарылгазының планын 102,6 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүн 106,3 хуу күүсеткен — **КЫЗЫЛДЫҢ АЪШ-ЧЕМ БАРААННАР САДЫЫНЫҢ КОЛЛЕКТИВИ;**

чоннуң коммунал болгаш амыдырал хандырылга бүдүрүлгелеринден:

коммунал ачы-дуза чедирериниң планын 100,3 хуу, амыдырал ачы-дузазынын — 100, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүн — 102,7 хуу күүсеткен — **«ТЫВА КОММУНЭНЕРГОНУҢ» КОЛЛЕКТИВИ.**

«Тыва хамааты тудуг» трестиң тудуг кезектери болгаш конструкцияларының заводунуң, «Востоксантехмонтажтың» Кызылда КМК-зының, Кызылдың пассажир АТБ-зиниң, Каа-Хем райпозунуң, чоннуң амыдырал хандырылгазының Өвүр район бүдүрүлге эргелелиниң «Тыва газ» эргелелдиң коллективтериниң эки ажылын доктаалда демдеглээн.

Бирги кварталда ажылдың түңнелдерин ханы болгаш бот-шүгүмчүлекчи ёзу-биле сайгарып көөрүн болгаш четпестерни эдер, чамдык бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларның хожудаашкынын ажып эртер талазы-биле тодаргай хемчеглерни боттандырарын партияның Кызыл хооркомунга, райкомнарынга, «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелдиң, «Тыва кобальт» комбинаттың парткомнарынга, хоорайкүүскомнарга, профоблчөвүлелге, министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртукчуларынга дааскан. Организакчы болгаш масса-политиктиг ажылды экономиктиг болгаш социал хөгжүлдени дүргедедириниң практиктиг сорулгаларын күүседиринче угландырар. Күш-ажылчы коллективтерниң күжениишкиннерин күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн база продукцияның шынарын үндезини-биле бедидеринче, бүдүрүлге күчүлерин долу ажыглаарынче, бүдүрүлгениң болгаш организацияларының ийи ээлчеглиг ажылын организастаарынче, деңнелер күш-ажылчы байдалдыг база кержээлиг хүлээлгелерни чогуур үезинде күүседирин хандырарынче, ажылдаар чер бүрүзүнге төлевилээн көргүзүглерни чедип алырынче мөөңнээр. Беш чылдың ийи чылының планын Улуг Октябрьның 70 чыл оюнга утуушкан күүседирин шиитпирлээн күш-ажылчы коллективтерниң, ажылчыннарның инициативазын бүгү талалыг деткиирин болгаш нептередирин доктаалда айыткан.

КОММУНИСТИГ СУББОТНИКТИҢ ТҮҢНЕЛДЕРИ

В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 117 чыл болган оюнга тураскааткан коммунистиг субботниктиң эрткениниң болгаш ооң түңнелдериниң дугайында республиканың Статистика эргелелиниң дыңнатканы-биле алырга, 1987 чылдың апрель 18-те болуп эрткен коммунистиг субботникке 155 муң кижи киришкен болгаш олар беш чылдың фондузунче шилчидер 219 муң рубльди ажылдап алган.

Боттарының ажылдаар черлеринге 52,5 муң кижи ажылдаан, олар 286 муң рубльдиң үлетпүр продукциязын, ооң иштинде 82 муң рубльдиң чоннуң хереглел бараанналарын бүдүрген, 372,2 муң рубльдиң кержээлиг ажылдары кылдынган, автомашиналар-биле 38 муң тонна улус ажыл-агый чүъктерин сөөрткен.

Ийи муң хире кижи боттарының камнап алган электроэнергиязы, кывар-чаар материалдары болгаш чиг эди-биле ажылдаан.

Республиканың үлетпүр бүдүрүлгелери субботник хүнүнде 2263 тонна хөмүр-дашты казып тывкан, 284 кубометр чыып эптээр демир-бетон кезектерин болгаш конструкцияларын кылган, 491 кубометр дилиг материалдарын ажылдап кылган, ажылдап кылыышкынның нормада көрдүнген өртээ-биле алырга 4,9 муң рубльдиң дааравн кылыгларын, 4,3 муң рубльдиң мебелин бүдүрген. 1122 кубометр тудуг ыяжын сөөрткен.

«Тыва даг-дүгү» комбинатка субботник организастыг эрткен, ооң ажылчыннары ол хүн 10 муң рубльди он ийиги беш чылдың фондузунче шилчиткен. Даараныглга фабриказынга 90 ажылчын камнап алган бөстери-биле хеп дааравн, бо коллективтиң кежигүннери ол хүн 19 муң рубльдиң хереглел бараанналарын бүдүрген.

«Тыва хамааты тудуг» трестиң болгаш «Сельэлектротудуг» тудуг-монтаж эргелелиниң тудугжулары шалыпчы күш-ажылдың үлегер-чижээн көргүскеннер, олар субботник хүнүнде бо чылдың март айында хүнде ортумаа-биле кылып турганындан хөй хемчээлдиг тудуг-монтаж ажылдарын кылганнар.

Июнь 21—соңгулдалар хүнү

ТӨЛЕПТИГЛЕРНИ ДЕПШИДИП ТУРАР

КЫЗЫЛ. Харылзааның бүдүрүлге-техниктиг эргелелиниң телеграф-телефон станциязының ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары болгаш албан-хаакчылары чоокта чаа болган хуралынга Кызыл хоорай Совединге депутатка кандидаттар депшидериниң дугайында айтырыг чугаалашкан. Хуралга чүве чугаалаакнар станцияның инженерлери **Валерий Таан-оолович Саңдан** биле **Наталья Александровна Палкинага** бүзүрел көргүзүп, оларны депшидерин саналдааннар.

Коллектив кежигүннери ук кандидатураларны деткээн. Оларның кайызы-даа дааган ижинге харысаалгалыг, хөй-нити ажылга идепкейлиг, ынчангаш эш-өөрүнүң бүзүрелинге төлептиг болурунга идегээннер.

СҮТ-ХӨЛ. Карл Маркс аттыг совхозтуң ажылчыннарының ниити хуралынга совхозта комсомол комитединиң секретары Р. Дандар, херээженнер чөвүлелиниң даргазы Д. Монгуш болгаш өскелер-даа санал берген, Сүт-Хөл район Совединиң депутадынга кандидат кылдыр почтачы **Урана Херел-ооловна Моңгуштуң** депшидерин саналдааннар. У. Х. Монгуш бо ажылга үш чыл ажып турар, бо үениң дургузунда чурттакчылардан хомудал кирип көрбээн, ооң аңгыда ол ВЛКСМ комитединиң кежигүнү, агитквартал даргазы хүлээлгелерин ак сеткилдиг, бедик харысалга-биле күүседип келген.

Санал бергеннерниң бо үнелелин хуралга келгеннер ниити-биле деткээн. Ол — шынап-ла төлептиг кандидат, ынчангаш ону депшидер дээш чаңгыс кижи дег бадылааннар.

ШАГААН-АРЫГ. Улуг-Хем районда сеңгелге-тудуг участогунуң ажылчыны С. П. Биче-оол Шагаан-Арыг хоорай Совединиң күүскомунуң кежигүнү. Ук Советтиң хүн бүрү шиитпирлеп турар айтырыгларынга ооң киржилгези аажок улуг. Ол хөй-нити даалгазынга хамаарыштыр кандыг-даа ажылды аңаа даргырга, ону ак сеткилдин-биле кылып чаңчыккан.

Чоокта чаа болган бүдүрүлге хуралынга участоктуң ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары болгаш албан-хаакчылары Сергей Петрович Биче-оолду ук Советке депутаттың кандидаты кылдыр база катап депшидер деп шиитпирлээн.

Чуртталга-коммунал ажыл-агый эргелелиниң чунар-баажың-хеп чуур чер комбинадының ажылчыннары, өске-даа ишчилери **Екатерина Ивановна Маковкинаны** хоорай Совединге депутатка кандидат кылдыр депшидер деп шиитпирлээн. Е. И. Маковкина чүгле эк сеткилдиг ажылчын эвес, ол идепкейлиг хөй-ниитичи, ынчангаш олар бедик бүзүрелди төлептиг эжинге көргүзер деп шиитпирлээни таварылга эвес.

Таңды районда «Россия» совхозтуң № 1 бригадазының тарылга шөлдеринде хайныышкынныг ажыл эгелээн. Бо хүннерде 9 агрегат шык базырыышкынында кызыг-чай чок ажылдап турар.

ЧУРУКТА: аныяк механизаторлар Александр Зубарев биле Александр Терентьев олар ажыл планын дугуржуп чор.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ВЛАДИМИР ИЛЬИЧ ЛЕНИН

П. ВАСИЛЬЕВТИҢ чураан чуруу. СЭТА-ның фотохрониказы.

УЛУГ ЛЕНИН

Карл Маркстың, Фридрих Энгельстиң революсчу өөредииниң уламчылакчызы, бистиң Коммунистиг партиявыстың үндезилекчизи, Октябрьның социалистиг Улуг революциязының удуртукчузу болгаш организакчызы, делегейниң бирги социалистиг күрүнезиниң тургузукчузу В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 117 чылын бүгү совет кижилер, бурунгаар депшилгелиг бүгү кижи төрелгетен демдеглеп турар.

Владимир Ильич Ленинниң ады он-он чылдар дургузунда кижи төрелгетенниң хөгжүлдезинде эң ханы өскерилгелерниң тодаргай илередикчизи болуп келген. Бүгү-ле совет кижилерге, бүгү делегейниң миллион-миллион ажылчы чонунга ызыгаар чок эргим ол ат-биле амгы үениң кол социал чедиишкиннери, XX вектиң революстуг бүдүжү тудуш холбаалыг. Ол атта Улуг Октябрьның тиилелгелиг базымы, сайзыралдың чаа хевириниң тывылганы, катаптаттынмас магалыг чаагай болгаш бүгү делегейниң пролетаржы херээнден аңгылаттынмас салым-чол сиңиккен. Чурттап турарывыс амгы үени дүрүм ёзугаар ол ат-биле адап турар — ол төөгүге Ленинниң үе-чадазы, ленинизмниң тиилелгезиниң үе-чадазы болуп мөңге артар.

Бөгүнгү ленинизм — ол дээрге улустарның туруп көрбээн калбак хемчээлдиг төөгүлүг чогаадылгазы, делегейни чаартырының соксаал чок чорудулгазы-дыр. Ол болза В. И. Ленинниң тургусканы Совет күрүне-дир, социал чөптүг чоруктуң болгаш гуманизмниң херек кырында туруп турар ниитилели, социалистиг дем каттыжылгазының өзүп турар күчү-шыдалы-дыр.

Бөгүнгү ленинизм — ол дээрге Ленинниң үндезилеп тургусканы база камгалап алганы чаа хевирниң партиязы, большевиктер партиязы-дыр. Бөмбүрзектиң бүгү-ле диптеринге Ильичиниң идеяларын нептередип турар он-он марксисчи-ленинчи партиялар-дыр. Ол дээрге революстуг демиселдиң стратегия болгаш тактиказы-дыр.

Бөгүнгү ленинизм — ол дээрге улам-на чаа дуржулгаларны бодунга сиңирип ап турар амыдыралчы өөредиг, чайгылыш чок революстуг метод-тур. Ооң эгээртинмес күжү — улус массаларның эртем ёзугаар тодараткан эрге-ажыктарынга, ниитилел хөгжүлдезиниң дүрүм ёзугаар чүүлдеринге ылаптыг харылап турарында, өйү келген чугула айтырыгларны тодарадып база оларны шын шиитпирлээриниң оруктарын айтып берип шыдаарында болуп турар.

В. И. Ленинниң канчаар-даа аажок улуг ачы-хавыязы болза, ооң революстуг теория-биле революстуг практиканы кап дег быжыг кылдыр каттыштырганы болур. Генийлер К. Маркс биле Ф. Энгельстиң номчалын ол чогаадыкчы ёзу-биле хөгжүткен. Ленинизм—марксизмниң дээди чадазы, ооң дүрүм ёзугаар уламчылалы.

Чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедириниң стратегтиг угланыышкынын СЭКП-ниң XXVII съездизи ажылдап кылган. Ооң тургустунган кол кезектери: эртем-техниктиг угланыышкынныг күштүг экономика, депшилге болгаш күш-ажылдың эң-не бедик бүдүрүкчүлүү; улус ажыл-агыйын шимченгир болгаш чогумчалыг эргелеп башкарары; политика болгаш ажыл-агый чорудулгазын калбаа-биле демократчылары; идепкейлиг дең-дески социал политика. Бисте хөделиишкинниң тодаргай программазы бар, ону канчаар боттандырарын билир бис. Экономикага ажыл-херекти эки талаже партия угландырып шыдаан. Улус ажыл-агыйының бүгү адырларын эде тургузар талазы-биле чугула шиитпирлер хүлээп алдынган. Партия, күрүне болгаш ажыл-агый органнарының ажылының стили, аргалары, хевирлери өскерлип турар. Делегей политиказынга дидим, чаартыкчы чорук бадыткаттынып турар.

СЭКП ТК-ның январь (1987 ч). Пленумунга «Эде тургустунуушкун болгаш партияның кадр политиказының дугайында» айтырыгны чугаалашкан. Аңаа кадр политиказының талазы-биле эрткен үениң кичээнгейлиглерин, партияның болгаш чурттуң амгы үеде чурттап эртип турар байдалын база келир үеде перспективтиг сорулгаларын көрген. Ниитилелге эде тургустунуушкунну ханыладыры бүгү деңнелдерге кадрларның ажылын хамыктың мурнунда эде тургузары, партийжи амыдыралдың ленинчи принциптерин болгаш норма-чижектерин, бүгү адырларга чайгылыш чокка чорударын дээрзин Пленум айыткан.

В. И. Ленинниң сөзү-биле алырга «ам бүгү-ле херек практиктиг ажылда, практиктиг түңнелдерде» болуп турар.

Амгы үеде Ленинниң херээн уламчылаары дээрге бистиң хүн бүрү ажылывыска ленинизмниң ёзузун чайгылыш чок боттандырары-дыр. Чурттуң ажыл-херектеринде өскерлиишкиннерни боттандырарда Ленин биле сүмелешпишаан, амгы үениң нарын айтырыгларынга ооң тодаргай харыыны ап турар. Октябрь революциязының эгезинде дег салдынган сорулгаларже оруктуу ленинчи партия айтып берип турар; шын шугумну чорударынга ленинчи политика дузалап турар; мөзү-шынар үлегерин Ильичиниң кылаң арыг бүгү амыдыралы берип турар. Ынчангаш Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы, Совет күрүне кезээде тиилелгелиг ленинчи тукту бедик тудуп турар.

Ленин деп эргим сөс амгы делегейниң бүгү улустарының янзы-бүрү дылдарында ыры болуп чаңгыланган, чогаалдарында маадыр болуп бижиттинген. Ол эргим сөс хосталга, хамаарышпас чорук, эрге-шөлээ дээш демисежип турар улустарның холда туткан тугу, тулчуушкунче сорук киирер кыйгызы болу берген. Ынчангаш Ленин бүгү улустарга эң-не эргим.

Улуг баштыңчы болгаш башкы В. И. Ленинниң удурткан болгаш организастааны Октябрьның социалистиг Улуг революциязының ачызында, чүс-чүс чылдарда иштикиниң болгаш даштыкының дайзыннарынга базындырып, дарладып, бүдүүлүк, эрге-шөлээ чок чораан тыва араттар, хостуг эрге-шөлээни алган. Совет эрге-чагырганың чылдарында хөй национальдыг совет улустуң хүн бүрү деткимчезиниң, дузаламчызының авыралында бурунгу Тыва тоолда дег танывыттынмас кылдыр чаартынган, ажылчы чоннуң эртем-билии шыырак, культуразы өскен, амыдыралының деңнели бедээн. Оларның ажылдаарынга, чурттаарынга, дыштанырынга, хостуг үезин ажыктыг эрттиреринге таарымчалыг байдалдар тургустунган. Совет Тывада чаагай амыдырал тургустунган. Ол бүгү дээш республиканың бүгү чону улуг Ленинге өөрүшкүнүң, өөрүп четтиргенниниң эң-не үнелиг сөстерин чугаалап, баштыңчының өндүр өөредиинге бердингенин, ленинчи ёзу-биле ажылдаар, чурттаар, демисежир быжыг тура-сорунгуун илередип турар.

Бөгүн боттарывыстың планнарывысты Ленинниң ады-биле, ооң өндүр улуг идеялары-биле шүүштүрүп турар бис. Совет Тываның коммунистери, бүгү ажылчы чоннары СЭКП-ниң XXVII съездизиниң, партия ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, Улуг Октябрьның 70 чылын күш-ажылчы тиилелиишкиннерлиг ужуражыр, ленинчи чагыгларга шынчы болур дээш ажылдап, улуг Ленинниң айыткан оруу-биле бүзүрелдиг чорупп орарлар.

ЛЕНИНЧИ ЁЗУ-БИЛЕ АЖЫЛДАП, ЧУРТТААР!

ХҮЛЭЭНДИРИП ТУРАР

СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунга «Эде тургустунуушкуннуң болгаш партияның кадр политиказының дугайында» айтырыгны чугаалашканы партияның болгаш чоннуң амыдыралынга улуг болуушкун болуп турар.

Мен бөдүүн механизатор кижи мен. Пленумнуң материалдарын долузу-биле номчуп танышкаш, ону бүрүнү-биле деткип, амыдыралга боттандырар талазы-биле ажылдап турар мен. Мээң төрүттүнген черим Ильиника дээр, тывалап Булуң-Бажы деп адап турар бис. Бо-ла совхозумга механизатор болуп, үр чылдарда ажылдап келдим.

Ол ажылдап келген чылдарымда ак сеткилдиг ажылдап келдим. Мээң күш-ажылымны бедик-биле үнелээн. 1971 чылда бедик дүжүттү өстүргеним дээш Ленин орден-биле шаңнаан. 1974 чылда ийиги Ленин орден-биле шаңнаттым. 1976 чылда меңээ Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры атты тывыспышаан, үшкү Ленин орден-биле шаңнааны мээң бүгү чуртталгамда уттундурбас. Ол дээрге чаңгыс мээң ат-алдарым, өөрүшкүм эвес, харын бистиң совхозтуң ажыл-ишчилериниң кылган ажылының түңнелин Коммунистиг партияның, Совет чазактың бедик үнелели-дир деп бодаар мен. Ол-ла бүгү чүүлдер улуг В. И. Ленинниң ады-биле холбашкан. Ынчангаш каш дакпыр күжениишкинниг ажылдаарын хүлээндирип турар.

Совет улуска, делегейниң дептиилгелиг кижи төрелгетениңге апрель 22 — улуг байырлал. Ол дээрге В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 117 чыл оюу.

Совет кижилер он ийиги беш чылдың ийиги чылының планныг онаалдаларын хуусаа бетинде Улуг Октябрьның 70 чыл оюн таварыштыр күүседир база партияның XXVII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш соруктуг ажылдап, чурттап турар үеде улустарның башкызы болгаш баштыңчызы, Коммунистиг партияның тургузукчузу, Совет күрүнениң үндезилекчизи В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 117 чыл оюн демдеглеп турар бис.

Каш-ла хонук бурунгаар СЭКП Тыва обкомунуң V пленуму болуп эрткен. Бүдүрүлгениң болгаш ажылчыннарның күш-ажылын организастап турарында боттут экижиишкинниң мурнуку хевээр эвээжин, техниканы болгаш механизмнерни четпес ажыглап, мурнакчы дуржулганы, бот-орулга-чарылганы болгаш бригада керээзин кошкак ептередип турарын аңаа илеткелчи демдеглээн.

Бисте чер ажыглаарында улуг четпестер бар. Тараа болгаш мал чеми культураларның, картофельдиң база ногааларның дүжүткүрү бистиң совхозта куду болуп артпышаан. Чер ажылының зона системазын, интенсивтиг технологияны четпес шиңгээдип ап турар. Ооң түңнелинде бистиң совхозтуң чыл санында ап турар дүжүдү куду. Сөөлгү чылдарда бир гектардан-на 6-7 центнер дүжүттү ап келдивис. Ол дээрге-ле багай ажылывыстың түңнели-дир.

Амгы үениң негелдези болза, ажыл-агыйга эде тургустунуушкунну бодундан эгелээри чугула.

Бистиң СЭКП-ниң XXV съездизин аттыг совхозта чаа дептиилгелиг арга бот-орулга-чарылгаже, бригада, звено керээзинче кирер дугайында айтырыгны чедир үнелеп көрбейн турар. Бистиң механизаторлар ортузунга ону дарый организастаары ажыктыг.

Мен тускай участокту ап алгаш звено азы бригада керээзи-биле ажылдаар дугайында айтырыгны совхозтуң удуртукчуларынга тургузарын шиитпирлеп алдым.

Чиңгек кылдыр мындыг чүүлдү чугаалаксап тур мен. Механизаторларны чаңгыс черге мөөңнээш, шык базырышкынынче киирди. Ону көрүп көөрге, чериң кырын культиватор-биле анаала дүрген халдып эрте бээрдир. Чүге дээрге чамдык кижилер хөй черге шык базырганы дээш, акшазын бодааш ындыг-даа боон чадавас.

База бир бодалым бар. Бистиң совхозтуң тараа шөлдериниң чамдык черлери даштарлыг. Шак ындыг черлерге культиваторнуң ажылы чок деп бодаар мен. Ол даштарлыг черни удур аңдазын-биле шынарлыг кылдыр аңдарары ажыктыг. Ындыг-даа болза мен культиваторну шуут ажыглавас деп чугаалавайн тур мен.

Бригада, звено бүрүзү тускай быжыглаттынган доктаамал шөлдүг болза эки. Шак ындыг болза, кижи бүрүзүнүң ажылга харыысалгазы база бедиир.

Бо чылын бистиң совхоз 4752 гектар черге часкы тарылганы чорударын планнаттынган. Ооң иштинде 500 гектар черни интенсивтиг технология-биле чорударын көрдүнген. Аңаа херегеттиннер техника, кижи күжү, үрезин шупту белен.

Бистиң совхозтуң тарылгазының шөлдери Хову-Аксы, Улуг-Ажык деп черлерде. Ам бо хүннерде чер ажылдыгларның мурнунда эң-не чымыштыг болгаш харыысалгалыг үези — часкы хову ажылдары эгелээн. Часкы хову ажылдарын эки шынарлыг, агротехниктиг чурумнарны шын сагып, интенсивтиг технологияны ажыглап, чогуур хуусаазында чорудар болза, оон бедик дүжүттү ап болур. Кысказы-биле чугаалаар болза, бо чылдың бедик дүжүдүнүң магадылалы механизаторлар, бистерден улуг хамааржыр.

Чылдар эрткен тудум-на, Ленин кижилерниң угаан-бодалынга, амыдырал-чуртталгазынче ханылап, улам-на өндүр улуг апар чыдар.

Д. ДАВАА,
Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, СЭКП-ниң XXV съездизин аттыг совхозтуң механизатору.

ӨӨРЕНИП БАЗА ӨӨРЕДИП ЧОР МЕН

Республиканың Кадык камгалал министерствозунуң партия организациязының политиктиг чырыдыышкын системазында эртемниг коммунизмниң алды школазында дээди эртемниг 150 дыңнакчы «Чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедири — СЭКП-ниң стратегтиг угланыышкыны» деп программалыг курсту өөренип турар.

Марксизм-ленинизмниң үндезиннерин өөренир он ийи школада өөренип турар 363 дыңнакчының шуптузу ортумак звенонуң медицина ажылдакчылары. Олар «Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының политиказының чугула айтырыглары» деп курсту өөренип турар. Бо өөредилге чылында партия организациязы кадрларның интернационалчы кижи эдилилгезинче кичээнгейни чугулага ап турар.

«Социалистиг нацияларның болгаш улустарның улам ыңай чечентелиишкини болгаш чоокшулажыры» деп теманы өөренип тургаш, В. И. Ленинниң «Ажылчын аңгы болгаш национал айтырыг», «Национал айтырыг талазы-биле шүгүмчүлелдиг саналдар», «Националдар азы автономизация дугайында айтырыгга» деп ажылдарын декабрьда өөренип эрткен бис.

Ленинчи теманы улуг сонуургал болгаш харыысалга-биле онкология (пропагандизи А. К. Сиразитдинова), Санитарлыг чырыдыышкын бажыңының болгаш күш-культура диспансериниң (С. С. Савыр), кеш аарыгларынга удур диспансерниң болгаш судмедэкспертиза бюрозунуң (В. Г. Трисницкий) коллективтери өөренип турар.

Хөй чылда ажылдаан дуржулгалыг пропагандистерниң деңнели-биле аныяк пропагандистерниң чедиишкинниг ажылын мактаары күзенчиг. Ол дээрге аныяк коммунистер — дүрген дуза чедирериниң станциязындан В. С. Орус-оол, Кадык камгалал министерствозундан А. С. Тулин болгаш партия кежигүнү эвес-даа болза, СЭКП-ниң чугула айтырыгларын тода сайгарып билирлер — уруглар бажыңындан А. Д. Маркова, № 2 эмнелгеден Н. Н. Воверене болгаш оон-даа өскелер болур.

Пропагандистерниң ажылы Ленинчи хүннерде улам чымыштыг болуп турар. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 70 чылынга уткуштур совет улуска СЭКП ТК-ның Кыйгырыын коллектив бүрүзү бедик көдүрлүушкун-биле өөренген болгаш улуг энтузиазм-биле деткээн. Ильичиниң төрүттүнген хүнүнден бээр 117 чыл оюнга алдар болдурган коммунистиг субботникче медицина ажылдакчылары чаңгыс кижи дег, демниг үнгеш, туберкулёз аарыгларынга удур диспансерниң, республика эмнелгезиниң бажыңнарында улай тудуп турар тудугларга, Ленин кудумчузунда уруглар эмнелгезиниң капитал септелгезинге болгаш божудулга бажыңының хеп чуур черлериниң бажыңының тудуунга ажылдап, медицина объектилериниң тудуун дүргедедиринге улуг хуузун киириштирген.

Апрель 22-де — В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнде медицина коллективтеринге «Ленин кадык камгалалында» деп темага ленинчи номчулгалар болур. Ооң-биле чергелештир социал хандырылганың баштайгы наркому А. Н. Винокуровтуң, шериг революсчу комитеттиң эмнелге-санитарлыг килдизиниң кол комиссары М. И. Борсуковтуң, кадык камгалалының бирги наркому М. А. Семашконуң Ленин дугайында сактыышкыннары-биле дыңнакчылар танышкарлар.

Коллективтерде көскү агитацияны чаарткан: фотомонтажтар, делгелгелер, плакаттар немешкен. Ол ышкаш республиканың кеш болгаш шээр аарыгларга удур диспансериниң коллективтеринде арага ишпес чорук дээш демисел ниитилелиниң эге организациязы баштыңчының төрүттүнген хүнүнге алдар кылдыр апрельди арага ишпес ай кылдыр чарлаан.

Кадрларның чүгле профессионал билиин эвес, оларның политбилиин канчаар бедидип турарын хынаан аттестация адыр аайы-биле чылдың-на эртип турар, а пропагандистер СЧБ-га доктаамал болуп эртип турар семинарларга чүс хуу киржип турар. Бо чылдың мартта республиканың санитар-эпидемиологтуг станциязынга ажык кичээл болган. Темазы: «СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң материалдарын өөренип тур бис». Кичээлдиң түңнел сайгарылгазынга пропагандистер, СЭКП хооркомунуң инструктору Г. В. Сельдимешева киришкен. Четпестер илереттинген, ону болдурбаазының хемчеглерин демниг шиитпирлеп тодараткан. Ылаңгыя эде тургустунуушкун үезинде долганыр турар байдалды экижидериниң сорулгазы СЭС-ке онаашкан. Ленинчи темага эрткен ажык кичээлдерниң түңнелинде Ленинниң ажылдарын конспектилээри, марксизм-ленинизмниң классиктериниң ажылдарынга рефераттар бижиири, оларны кылырда үн бижидилгелерин, кинофильмнерни, плакаттарны ажыглаары эң чугула дээрзин пропагандистер демдеглээн.

Амыдыралывыста, культурлуг деңнеливисте, ажыл-чаңнывыста четпестеривис амдаа бары чажыт эвес. Ол дээрге ниити кадыкшылывыска моондак болуп турар. В. В. Маяковскийниң «Революцияның терең инче улам ыңай хандыр эштир дээш, бодумну Ленинниң-биле аштап, арыглап тур мен...» деп сөглээни дег, бистер — пропагандистер ындыг аштаганы эртип, эде тургустунуп, чүгле медицина ажылдакчыларынга эвес, үлегеривисти өскелерге-даа, ылаңгыя Улуг Октябрьның 70 чыл оюнуң бүдүүзүнде эртип турар ленинчи бо хүннерден көргүзүп эгелээривис күзенчиг.

Л. ОХОТНИКОВА,
пропагандист.

Улуг баштыңчының төрүттүнген хүнүнге тураскааткан номнар делгелгелерин бо хүннерде Кызылдың хөй-ниити болгаш школа библиотекаларында организастаан. Олар-биле школачылар болгаш сургуул аныяктар танышкаш, комсомолдуң XX съездизиниң материалдары-биле кады В. И. Ленинниң чогаалдарындан боттарының айтырыгларынга харыыларны тып ап турар.

ЧУРУКТА: Кызылдың школа библиотекаларының бирээзинде.

О. ОНДАРНЫҢ фотозу.

«ЛЕНИН БОЛГАШ ТӨРЭЭН ЧЕРИВИС» ДЕП ДЕЛГЕЛГЕ

ВОЛГОГРАД. (СЭТА). «Кызыл туктарыңарны бедик тудуңар, оларны эрес-дидим бурунгаарладыңар...» 1918 чылдың сентябрь айда Царицын хоорайның камгалакчыларынга баштыңчының чугаалаан бо сөстери чоокта чаа ында ажыттынган «Ленин болгаш төрээн черивис» деп делгелгениң кыйгырыы болган. Царицын фронтузунга боол турган болуушкуннарның болгаш ол чоок-кавыга тургустунуп турган Советтерниң баштайгы ажыл-чорудулгазының дугайында В. И. Ленинниң сагыш салып турганын көргүскен документилерни болгаш чогаалдарны делгелгеде киирген.

Делгелгеде ажылчы чонуң Ленинге бижип турган чагаалары, ынчан боол турган митингилерниң революциялары, Пришиб суурну Ленинск хоорай кылдыр адаар дугайында уездиниң Советтериниң съездизиниң хүлээп алган доктаалы болгаш оон-даа өске солун документилер бар. Аныяк Советтер чуртунга ол хоорайны эң баштай улуг баштыңчының ады-биле 1919 чылдың февральда адаан.

ЧОРГААРАЛ, БЕДИК ХАРЫЫСАЛГА

Мээң бүгү күш-ажылчы амдарым пролетарнаттың улуг баштыңчызы, Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң тургузукчузу В. И. Ленинниң адын эдилээн «Тыва даг-дүгү» комбинат-биле тудуш холбашкан. Маңаа мен комсомолчу путёвка-биле 1960 чылда келгеш, комбинаттың бирги эолчээн тудуштум. 1964 чылда ол ажыглалга кирерге дерилгелер машинизи боол ажылдап, даг техникумун бот-өөредилге-биле доостум. Бистиң комбинадывыстың ийиги эолчээ 1976 чылда улуг баштыңчының төрүттүнген хүнүнде — апрель 22-де ажыглалга кирген. Ол-ла чылын чазактың Чарлыы-биле комбинатка В. И. Ленинниң адын тывыскан. Ол үе... кады ажылдап турганым эш-өөрлерим, ам комбинат коллективиниң хоочуннары апарган Михаил Сундуй-оол, Холай-оол Иргит, Бойня Куулар Шой Монгуш болгаш өскелер-даа эштер-биле ол төөгүлүг болуушкуннуң херечилери болуп, улуг баштыңчының адын тывыскан митингиге киржип, ол ат кайы хире харыысалганы, хүлээлгени онаап турарын билген бис.

Бистиң комбинаттың коллективи улуг баштыңчының адынга төлептиг болур дээш бүгү арга-курлавырларны ажыглап, сагылга-чурумну күштелдирип ажылдап турар. Ылаңгыя эрткен беш чылдың сөөлгү чылдарында, бо беш чылдың бирги чылында комбинаттың ниити көргүзүглери, ажыл-чорудулгазы экижээн болгаш каш удаа Бүгү-эвилел социалистиг чарыжының болгаш республика бүдүрүлгелериниң аразынга чарышка тиилекчи боол келген. Бо юбилейлиг чылда коллектив база чедип алган темпилерин кудулатпайн, харын улам шапкынчыдып ажылдап турар. Бөдүүн рудадан даг-дүгү арыглаар цехтиң коллективи, ооң тус-тус эолчеглери бөгүнде мурнуку олурупга чорупп турар. Бедик сорттуг рудадан даг-дүгү арыглаар цехте мээң удуртканым № 3 эолчег эрткен кварталда мурнакчыларның олуруунда база кирген.

СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунуң соонда бүгү чуртта эгелээн эде тургустунуушкунче, эртем-техниктиг дептиилгениң үндезиниге шапкын өөредээшкинни чедип алырынче угланышкын база-ла улуг баштыңчының революсчу, чаартыкчы идеяларының уламчылалы. Бистиң комбинаттың коллективи эде тургустунуушкуннуң кыйынында чыдып калбаан. Ажыл-херектерни чаа ёзу-биле сайгарып көрүп, бүдүрүлге чорудуун улам шапкынчыдарының хемчеглерин ажылдап кылып, боттандырып турар. Чогум-на боттуг, амыдыралчы хемчеглерниң ачызында планныг даалгалар, социалистиг хүлээлгелер чедир болгаш ажыр күүсеттинип турар апарган.

Комбинаттың удуртулгазы, парткому, профэвилел болгаш комсомол организациялары калбак демократчыдылганы, ажык-чарлыг чорукту чедип алыры дээш база шудургу ажылдап турар. Удуртукчуларны соңгуурун, инженер-техниктиг ажылдакчыларның аттестациязының үезинде ажылчыннарның санал-оналын өөренип көөр анкеталар долдурарын практикалап турарын ажылчыннар деткип, ону эки деп хүлээп көрүп турар.

Бистиң бедик сорттуг рудадан даг-дүгү арыглаар цех хөй чылдарда ажылдап келгениниң түңнелинде дериг-херекселдери эргижирээн, чаартылгаларны, эде дериишкинни чорударын негеп келген. Бо талазы-биле-даа боттуг шиитпирлерни хүлээп ап, боттандырары эде тургустунуушкуннуң, амгы үениң негелдези-дир.

Бистиң коллектив улуг баштыңчының адын чоргаарал-биле эдилевишаан, ол атты төлептиг эдилээр дээш бедик харыысалгалыг, турасоруктуг ажылдап турар.

Д. ДУКТЕН-ООЛ,
Күш-ажылдың Кызыл Туг орденниң болгаш ленинчи юбилейлиг медальдың эдилекчизи, В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың бедик сорттуг рудадан даг-дүгү арыглаар цехиниң № 3 эолчээниң улуг мастери.

«БҮГҮ ҮЕЛЕРНИҢ НОМНАРЫ МАҢАА КЕЛИР»

ЛЕНИННИҢ ТУРАСКААЛ БИБЛИОТЕКАЗЫНГА ЧАА НОМНАР НЕМЕШКЕН

УФА. (СЭТА-ның корр). Сураглыг драматург М. Шатровтуң «Ынчаар тиилээр бис» деп ниити аттыг кылдыр каттыштырган Ленин дугайында алды шиизи Уфа мемориалында революцияның баштыңчызынга тураскааткан библиотекада немешкен.

Бо анаа эвес библиотеканың эгезин тус черниң журналистери болгаш чогаалчылары тургускан. В. И. Ленинниң Төп музейиниң Уфа филиалынче боттарының чогаалдарын чорудар дугайында оларның дилээнге литератураның болгаш уран чүүлдүң дыка хөй ажылдакчылары база оларның төрелдери болгаш чоок кижилери харыылаан. Георгий Марков болгаш Олесь Гончар, Максим Танк болгаш Александра Пахмутова, хөй националдыг совет уран чүүлдүң өске-даа ажылдакчылары маңаа боттарының номнарын, чураан чуруктарын, музыка чогаалының партитураларын берген.

«Ак пароход» деп харык-чок бичии номчугаш уфажыларга онзагай белек болган. Ооң бирги арнында Чингиз Айтматов Ленинге тураскаалдыг библиотеканы тургузарынга киржип турар бүгү кижилерниң бодалдарын кыска болгаш тодаргайы-биле илереткен: «Ленинге тураскаал боол, маңаа бүгү үелерниң бүгү номнары чыглып келир».

Амгы үеле Уфа чыылдазында белекке берген бижиктерлиг 300 хире чогаалдар бар. Оларның аразында Ильичиниң төрүттүнген хүнүнден бээр 117 чыл оюнга уткуштур кирген 20 чаа чогаалдар база бар. Ооң иштинде М. Шагинянның «Ульяновтарның өг-бүлези» деп тетралогиязын (дөрт чогаалы) чогаалчының уруунуң уруу, М. Светловтуң номун ооң оглу белекке берген, шүлүкчү Е. Исаев «Кажан-даа уттундурбас» деп номун чоруткан, өске-даа чогаалдар бар. Чаа келген номнарны пролетаржы революцияның баштыңчызының төрүттүнген хүнүнде ажыттынар Ленинчи болгаш Күрүне шаңналдарының лауреаттарының номнарының делгелгезиниң эгезинге салыр.

Библиотеканы тургузарының эгелекчилериниң бирээзи — Башкирияның улустуң шүлүкчүзү Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры М. Карим.

— Октябрьның баштыңчызы биске, бүгү совет кижилерге дег, эргим — деп, шүлүкчү чугаалаан. — Ынчалзажок бистерге, уфажыларга, ооң дугайында сактыышкында онзагай чүүл база бар. Чүл дээрге ол бо чүс чылдың эгезинде бистиң хоорайывыстың харлыг кудумчулары-биле кылаштап, маңаа чораан. Ооң соонда бистиң чайгы үнүш-чечексиг агаарывысты база тынып турган. Революцияның кел чыдар өртүнүң баштайгы чаштанчыларын ол маңаа кывыскан. Бистиң улузувус ол бодунуң холу-биле башкир национал күрүне тургузуун — Башкир Автономнуг Социалистиг Республиканы тургузарының дугайында төөгүлүг сөстерни бижээни дээш баштыңчыга өөрүп четтиришкиниң болгаш бердиниишкинниң сагыш-сеткилин салгалдан салгалче дамчыдар.

БҮГҮДЕГЕ ЭРГИМ

Каш чыл бурунгаар декабрьда чүве. Ол хүн Москвага аяс, чылыг турган. Хөй кижилер бөлүк автобустарга олурупкаш, Кашира оруу-биле тутсуп ор бис. Экскурсовод орук дургаар кайда чүү барын, кажан, кая чүү болганын үн улгаттырар аппарат-биле саат чокка тайылбырлап берип чорду.

Удатпаанда автобустар улуг оруктан солагай талазынче эттеш, сырый аргалыг бедигээзинче халдып үндүлер. Иштинде оруктарын асфальтылап каан ак херим иштинче кирип келгеш, доктаай берген.

Москва чоогунуң ол бедигээш кырында эрги шагның парыгының сырый үнген ыяштар аразында делегейге билдингир ийи каът ак бажың бар. Бо бажың Владимир Ильич Ленинниң дугайында ыдыктыг тураскаал болур. Ол чер «Горки Ленинские» деп адаттынган.

Асфальтылыг чиңге тротуар оруктап ыдыктыг ол ак бажыңче базыптывыс. Бажыңның ийиги каъдында хөй өрээлдерде делгелгелерни көрүп, Ленин башкының аңаа чурттап, ажылдап турганын танышкаш, ооң бөдүүн болгаш чаагай сеткилдиинге, ханы мерген угаанынга кижи ылап бүзүрээр чорду. Чүге дээрге өрээлдерде бүгү байдал тода болгаш ол-ла үезинде — чүү чүве кайда, канчаар турганы хевээр.

Ында бир документ-херечини ёзугаар алгаш көөрге, В. И. Ленин Горкиге эң баштай 1918 чылдың сентябрь 25-те, балыглатканының соонда келген, а оон соонда 1919-1922 чылдарда кээп чораан. 1923 чылдың май 15-тен эгелээш, моон кайнаар-даа чорбайн, чурталгазының төнчүзүнге чедир маңаа чурттап турган.

Маңаа тургаш, Ленин «Пролетар революциязы болгаш ренегат Каутский», «Бүгү чүвени Деникин-биле демиселче!», «Коммунизмде чөөнзэрниң уруглар аарыы» болгаш өске-даа хөй ажылдарын бижээн. Бо черден чүс-чүс айтыышкыннар, даалгалар, чагаалар тарап, телефон дамчыштыр чугаалар чорупп турган. Маңаа Владимир Ильич бодунуң чоок ажылдакчылары-биле, ажылчыннарның төлээлекчилери-биле, чоок-кавының тараачыннары-биле ужуражып турган. Улуг Ленин маңаа — Горкиге мөчээн. 1949 чылда Горкиге В. И. Ленинниң Бажың-музейи ажыттынган, а соолаjредир «Горки Ленинские» деп күрүнениң төөгүге холбашкан чери тургустунган.

Ийи каът музей-бажыңдан дашкаар үнүп келгеш, бөлүү-бүс-биле хөй улус чурукка тырттырдывыс. Оон чорупкаш, гаражка барып, В. И. Ленинниң олуруп чорупп турганы чиик кара чычааны көрдүвүс. Тайылбырлакчының чугаазы-биле алырга, ол машинаның моторун хедеедирипотер болза, көңгүс анаа, кааа-даа маннап чеде бээр болду. Ынчап чораш, шак хире болганда тырттырган чуруувусту улгаттыр парлааш, кургаткаш, ол хөй кижилерниң санынга чедиштирип бергеш, бистерни девискээрден үндүр үдеп каан.

Катап автобустарывыска олурупкаш, Москваже углап бар чыткаш, бир кедээ суур дужунга автобустар туралдүштүлер. Үнүп кээривиске, ол суурнуң төөгүзүн база кысказы-биле дыңнатты. Ол «Горки Ленинские» деп совхозтуң төвү. Ында В. И. Ленин-биле ужуражып, хол туттунуп, мендилежип турган кижилер ам-даа чурттап турарын биске сонуургатты.

Ынчангаш В. И. Ленинниң чурттап, ажылдап турганы ол ыдыктыг чер мээң сагыжымда артып калган. Ооң соонда Домоделово аэропорттан Москваның төвүнче бар чораaш, соңга өттүр ол чурумалдыг болгаш тураскаалдыг бедигээшче үргүлчү көрүп чоруур апарган мен.

Г. САНЧАА,
күш-ажылдың хоочуну.

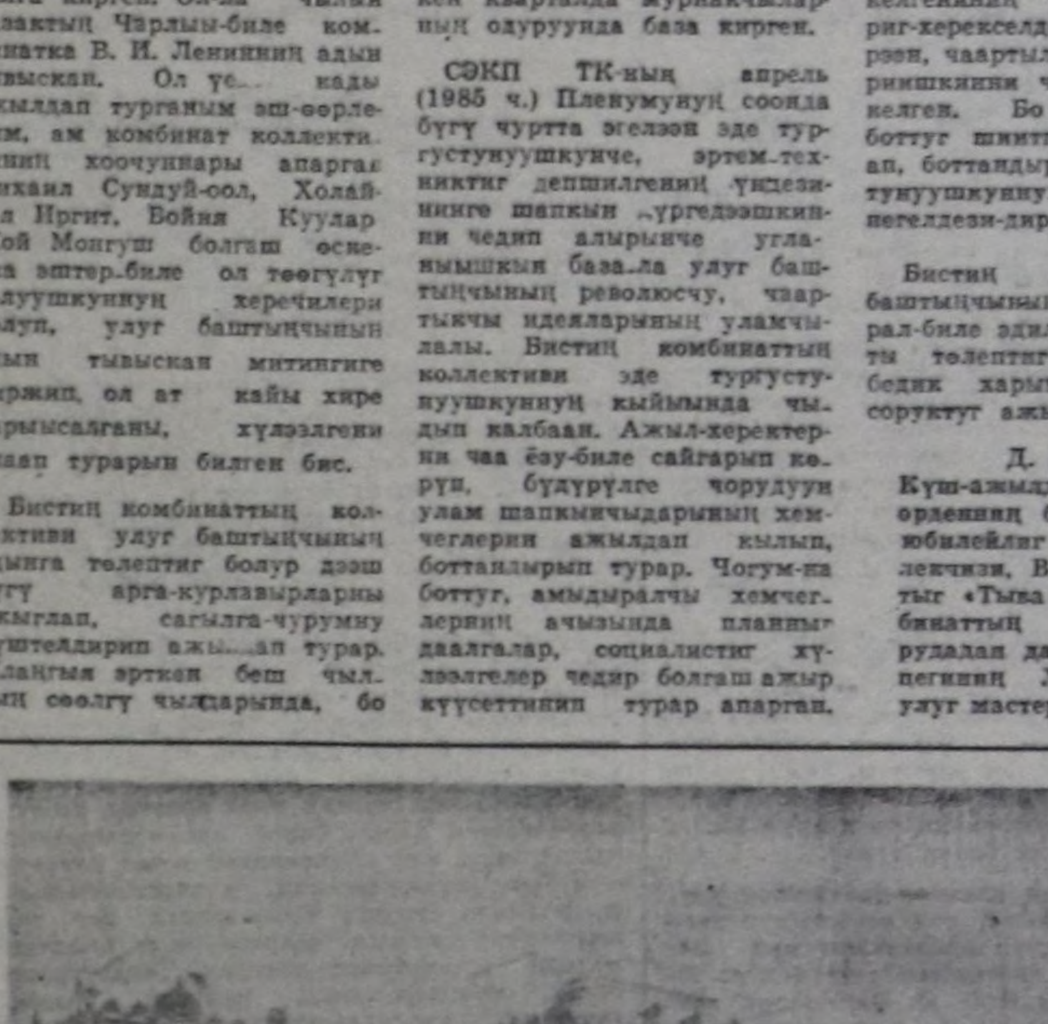

МОСКВА. В. И. Ленинниң Төп музейи. Ооң экспозициязында Владимир Ильичиниң эдилеп чораан эт-херексели, революцияның баштыңчызының овур-хевирин көргүскен уран чүүлдүң ховар дээш чогаалдары, фото-чуруктар, совет улустуң Ленинге тураскаал белектери болгаш Ильичиниң амыдыралы-биле холбашкан оон-даа өске материалдар кончуг хөй.

ЧУРУКТАРДА: В. И. Ленин — скульптор А. Кибальниковтуң кылган ажылы; В. И. Ленинниң Төп музейиниң бажыны; музейниң хөй саңныт залдарының бирээзинде.

Н. ДЕРГИЛОВТУҢ фотолары.

Кадыкшыл — байлаавыс

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ АЛДЫГЫ ЧЫЫЖЫНЫҢ АЛДЫГЫ СЕССИЯЗЫНГА «ЧУРТТАКЧЫ ЧОННУҢ КАДЫКШЫЛЫН КАМГАЛААРЫН ЭКИЖИДЕР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ТЫВА АССР-НИҢ УЛУС ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ СОВЕТТЕРИНИҢ СОРУЛГАЛАРЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА» АЙТЫРЫГНЫ ЧУГААЛАЖЫРЫ КӨРДҮНГЕН. БО ХҮН АЙТЫРЫЫ РЕСПУБЛИКАНЫҢ АЖЫЛ-ИШЧИЛЕРИНИҢ ДЕТКИМЧЕЗИН БОЛДУРГАН, ЭМНЕЛГЕ АЛБАН ЧЕРЛЕРИНИҢ БАЗА КАДЫК КАМГАЛАЛЫНЫҢ ӨСКЕ-ДАА АЙТЫРЫГЛАРЫНГА ХАМААРЫШТЫР САНАЛ-ОНАЛДАРЫҢАРНЫ РЕДАКЦИЯЖЕ БИЖИҢЕР. БО РУБРИКАНЫ СЕССИЯГА ЧЕДИР УЛАМЧЫЛАП, ОЛ ЧАГААЛАРНЫ ПАРЛААР.

ЭКИ ФАКТЫЛАР ХӨЙ

Бо чылдың марттың эгези. Бажыңымга дуъштеки чем үезинде олурумда Чаа-Суурдан чээним уруг ыглап-сыктап кирип келгеш, дуңмавысты эмнелгеде эккелдивис диди. Аңаа дүрген-не четтивис. Дуңмавыс Аянаны ында чыттырып каан, улуг эмчи В. Х. Кашпык-оол биле бир фельдшер аңаа эмчиниң дузазын көргүзүп эгелей берген болду. Хенертен мооран дуңмавыс тынар-тынмас чыткан. Ызыртынып, хол, буттары тырта-даа бээр. Эмчилер чеди шак хире үе иштинде ооң чанынга балдыр сыкпайн, бут кырынга туруп, буянныг дузазын көргүстүлер. Район төвүнден бир эмчини база чалап алганнар. Ырак-узак Кызылче каш станция ажылдыр телефон харылзаазы тудуп, ында дуржулгалыг эмчилерден арга-сүмени-даа айтырып четтигипкен.

Ынчангаш чеди шак ажыг болганда аарыг кижиниң эриниң өң кирип, хандыр удуй берген. Шупту-ла оожуктувус. Ынчап олурувуста эмнелгеге Чаа-Суурдан база бир аарыг уруг эккелген. Алгышкышкызы аажок. Шынап-ла дүвүреңчиг болду. Аарыг уругга Вячеслав Хавыяевич фельдшер-биле кады баштайгы дузаны чедирип, ону ийи шак хире үзүктел чок хайгаараннар. А бистиң дуңмавыс эмнелгеге ийи хонгаш сегип, чугаалап чыдар апарган...

Кажан М. Өлзей-оолдуң шугумчулелдиг чагаа изи-биле чорааш бижээни «Фактылар бадыткаттынмаан... Чүге?» деп корреспонденциязын номчуп ора, үстүнде бижээним таварылганы сактып келдим. Шынап-ла аарыг кижи бүрүзү ындыг сагыш човангыр, бодунуң херээн эки билир эмчилерге эмнедиксээр, арга-сүме алыксаар болгай. Бистиң Торгалыгның кожээ участок эмнелгезиниң эргелекчизи В. Х. Кашпык-оолду буянныг, шиитпирлиг болгаш шалыпкын аныяк эмчи деп бодаар мен. Аныяк эмчиниң дуржулгазы моон-даа соңгаар байыыры чугаажок.

Ооң эргелекчилээни участок эмнелгезинде ажылдап турар кижилерге таарымчалыг байдалдарны тургузар талазы-биле элээш эвес ажылдар кылдынып, чоннуң кадыкын камгалаарынче сагыш салыышкынның эки фактылары бар. Чүге дизе, бодум Торгалыг кожээ Советтиң депутазы, ол Советтиң улус өөредилгези, кадык камгалалы болгаш спорт талазы-биле доктаамал комиссиязының даргазы кижи болганымда, эмнелгеде байдалды база анализтеп көрүп келдим.

Ылаңгыя сөөлгү болган сессияга эдеринчи илеткел кылгаш, участок эмнелгезиниң чоруткан ажылының болгаш эде тургустунуушкунуң негелделеринге дүүштүр кандыг сорулгалар салдынганын чугааладым. Аңаа сан-онал-даа хөй болган. Эмнелгениң материал-техниктиг баазазын быжыглаар талазы-биле кылыр ажылдар улуг. Ооң капитал септелгезинге бо чылын ажыглаар 50 муң рубль түңге төлевилел, санаашкынны кылып каан. Ол документилерге үндезилээш Кадык камгалал министерствозу ону ашталандырган болуп турар.

Ол ышкаш бичии уругларга таарымчалыг болуру-биле сүт кухнязын ажыдарын совхоз-биле сүмележип турар. Эмнелге чанынга ногаа шыгжаар силадты шеф дузазы-биле ам кылыр. Эмнелгени десиндир херимнээр. Коллектив кежигүннери бо хүннерде чаагайжыдылгага идепкейлиг киржип, суурнуң санитарлыг байдалын экижидеринче угланган хыналдаларны доктаамал чорудар. Бажыңнар болгаш албан организациялар чанында боктарны аштадып, өске-даа ажылдарны кылыр.

Аныяк коммунист Вячеслав Хавыяевич Кашпык-оол кожээ участок эмнелгезинге келгеле дөрт чыл четкен. Бо үениң иштинде ол аңаа ижигип, амыдырал ап өөренип-даа чоруур. Ооң стили — ажыл-херекти эки организастаар, сагылга-чурумну быжыглаар, харыысалганы бедидер дээш чүткүлдүү. Ону бадыткап турар боттуг фактылар бисте хөвей.

Мен бодаарымга удуртукчу кижи шыңгыы негелделиг болуру албан. Эде тургустунуушкун үезинде кылдаа корум-чурум эң чугула. Торгалыг эмнелгезиниң эргелекчиизинде ындыг шынар бар кижи. Ол доңгун эвес, а бодунга болгаш эш-өөрүнге негелделиг, коллективти башкарып шыдаар. Ону бадыткап-даа чоруур кижи.

Чоокта чаа «Шынга» үнген «Фактылар бадыткаттынмаан... Чүге?» деп эгелиг корреспонденцияга немелде кылдыр бо одуругларны редакцияже бижиирими бодумнуң хүлээлгем деп көрдүм.

М. ТҮЛҮШ,
Овүр районнуң Торгалыг кожээ Советтиң депутады.

ИЕНИҢ ЧЫЛЫГ СЕТКИЛИНДЕН

Бо чылдың январьда чүве. Ийи айлыг оглум хенертен аараан, Кызылга республиканың уруглар эмнелгезинге дыка берге байдалга четкен. Реанимация салбырынга оглумну ийи хондур кызымаккай, билдилиг, сагыш човангыр эмнээниниң ачызында чаш кижиниң кадыы эгиттинген.

Оглум-биле кады ол эмнелгеге чыткаш, ында бодунуң ажыл-херээнге бердинген эмчилер, сестралар, санитаркалар ажылдап турарын эскердим. Шупту-ла эвилең-ээлдек, сагыш човангыр болдулар.

Неделя ажыг эмнеткеш кадыг-кадык болу берген оглум-биле аалывыска өөрүшкүлүг чанып келдивис. Ынчангаш улуг эмчи Юрий Николаевич Ситникога, эмчи сестралары Валентина Керен-оолга, Оксана Каадыр-оолга, Антонина Хомушкуга өөрүп четтиргенимни илереттим.

Чеди уругларымның эң хеймерин сегиди эмнеп каан эмчилеривистиң буянныг ажыл-ижинге чедиишкиннерни иениң чылыг сеткилинден күзедим.

Г. МУНЗУК.
Моңгун-Тайга район.

ОНЗАЗЫНАР МЕН

Булуң-Терек школазының үшкү класс чызы мен. Чажымдан тура ак халаттыг кижилерни көргеш, магадаар кижи мен. Эмчи кижи эң-не чаагай сеткилдиг, могаг-шылаг билбес, кижилерниң кадыкшылын камгалап чоруур.

Ак-Туругда мээң кырган-авам, кырган-ачам чурттап орарлар. Олар күш-ажылдың хоочуннары. Бир катап олар аарый бергенде суурнуң эмчилери Чизе Дорта, Сара Бурбужап, Валентина Шаравии, Елена Очур олар кырганнарны доктаамал хайгааралга ап, сегидир эмнеп кааннар. Ачылыг эмчилерниң сагыш човаашкынының түңнелинде кырган-авамның, кырган-ачамның кадыкшылы экижээн. Буянныг кижилерге, эмчилерге өөрүп четтиргенимни илередип, өзүп келгеш база олар дег болуксаар мен.

М. ДАДАР.
Улуг-Хем район.

ЧАШТЫ КАМГАЛААН

Хову-Аксы суурда кезер эмчи Кууларны танывас кижи чок. Ол бодунуң ажылынга ак сеткилдиг, кызымак, чоннуң кадыкшылы дээш амыр-дыжын-даа бодавас кижи. Аарыг кижилер-биле эвилең-ээлдек, оларны сегиди эмнээр дээш ак сеткилдиг ажылдап чоруур болгаш бодунуң мергежилинге бердинген эмчи.

Мен бодум кирып назылаан пенсионер кижи мен. Улуг уруум Валентина 10 уругнуң иези. Сөөлгү он дугаар уруун божуурда улуг бергедээшкинге таварышкан.

Кезер эмчи ындыг нарын байдалда шын шиитпирни хүлээп ап, чаш төл-биле иениң амы-тынын камгалап ап, иени кезип божуткан. Ооң ачызында уруум бичии оглу-биле ам кадык-чаагай чурттап олурар.

Буянныг сеткилдиг, чымчак холдарлыг Куулар эмчиге бистиң өг-бүлевиске өөрүшкүнү эгидип бергени дээш сеткил-сагыжывыстың ханызындан өөрүп четтиргенимни илередип тур бис.

Б. БАДЫЖЫК.
Таңды район.

ЭЭЛЧЕГЛИГ ҮНҮҮШКҮН

Шынап-ла кадык-шыырак кижилер бистиң ниитилеливистиң буруңгаар сайзыралынга үлүүн киирип, оларның күш-ажылының бүдүрүкчүлүү бедик болурун билир бис. Чоннуң кадыкшылының дугайында айтырыг бирги черге болуп турары чөп. Чоннуң кадыкшылы — бистиң байлаавыс деп чугаалажыр ужуру-даа ында.

Хөй кежигүннүг коллектив — Сүт-Хөлдүң район эмнелгези (кол эмчизи Тыва АССР-ниң алдарлыг эмчизи О. Ш. Ондар) чоннуң кадыкшылын камгалаар, аарыгларны баш удур болдурбас талазы-биле профилактиктиг ажылдарны кылып, ажыл-херекти эде тургузар талазы-биле хемчеглерни ап турар. Коллектив районнуң чурттакчылыг тос суурларынче комплекстиг үнүүшкүннерни план ёзугаар эрттирип турар. Үнүүшкүннер үезинде медицина темазынга лекцияларны номчуп, беседаларны болгаш шинчилгелерни чорудуп, эмнерни чонга садып турар.

Ээлчеглиг үнүүшкүннү Кызыл-Тайга суурже организастаан. Район эмнелгезиниң коллективи, лекция, беседаларлыг, солун концерттиг келир дугайында чарлалды ол хүн эртенки садыг чанынга аскан. Кежээниң эгелээр шагында чон клубка хөй-биле чыылган. Машина-техника чогундан концерт көргүзер аныяктар келбээн-даа болза, эмчилер солун лекцияларны чонга номчуп бергеннер. Улуг гинеколог А. Ч. Монгуш «Кадык уругну өг-бүлеге кижизидери», иштики аарыглар эмчизи Г. В. Бүрбү «Хан базыышкынны канчап тыптып келирил?» деп лекцияларны тодаргай, билдингир-биле номчааннар.

Чыылганнар эмчилерден айтырыгларны салып, ажыктыг чүүлдерни билип ап, буянныг иштиң кижилериниң ажыл-ижинге чедиишкиннерни күзээннер.

К. ОСКАЛ-ООЛ.
Сүт-Хөл район.

Эмчиниң сүмези

СИИЛЕҢ ЧОРУКТУҢ УРЖУУ

Бо чылдың мартта чурттуң төп солуннарының бирээзинге «Тележ чок чоруктан тыптыр аарыг» деп чүүл үнген. Ооң автору — РСФСР-ниң алдарлыг эмчизи, медицина эртемнериниң доктору Ю. Ашмарин ам-даа ужуру эки билдинмес СПИД деп аарыг дугайында тайылбыр берген. СПИД (иммуно-дефицит чыпшырганының демдээ) деп аарыгның тыптырының демдектери шээр аарыглар-биле дөмей болуп турар. Бистиң республикада ол аарыгның байдалы кандыг болуп турарыл деп чамдык кижилер айтырып турар.

СПИД шынап-ла айыылдыг аарыг. Ол чаа кестүп келген болгаш баш удур тодарадырының база эмнээриниң чедингир аргалары ам-даа тывылбаан. Ынчалза-даа ооң тыптыр чылдагааны илереттинген — ол дээрге эр-херээжен чоруктан тыптыр, шээр аарыглардан шуут ылгал чок.

Шээр аарыглар бистиң республикада ам-даа үзе эмнеттинмээн. Чүге дээрге сагылга-чуруму четпес, сиилең кижилер ам-даа, ылаңгыя аныяктар ортузунда бар болуп турар. Ындыгларны тып илередир талазы-биле чер-черде ажылдар ам-даа кошкак болуп турар. Аңаа ындыг чижекти көрээлиңер.

Эрткен чылдың күзүн Каа-Хемде Көк-Хаак суурга 20 хире харлыг аныяк херээжен чедип келген. Ооң документилери-даа чок болган, ынчалза-даа ону эмчи шинчилгези безин эрттирбейн хову бригадазынга поварладып каан. Ооң аажы-чаңы сиилең, мораль талазы-биле будулчак болган, ол кымны-даа дүвүретпээн, аңаа ажылдап турган чамдык аныяк оолдар харын-даа ооң-биле холбашкан. Ооң түңнелинде ук черден 17 кижи шээр аарыын эмнедир ужурга таварышкан.

Бо аарыгның айыылы чүдел дээрге, баштайгы 4 ай дургузунда илеревейн турары, ооң паш аарыынче ийи ай дургузунда эскет чок шилчиир. Ынчан адаккы органнарга даржык чок оюлганнар тыптып кээр, ынчангаш аараан кижини ол дүвүретпес. Үстүнде адааныыс 17 кижиниң дөргүл-төрелдери безин сагыш-сеткили аарып, когараан. А күрүне оларны эмнээринге дыка хөй түңну үндүрген, чаңгыс кижиге безин 5 муң рубль чарыгдаан.

База ындыг таварылга Тес-Хем районга болган. Кызылдан келген 17 харлыг уругну эмчиге шинчиптейн ажылга хүлээп алган чүве-дир. Ол ооң мурнунда Чыраа-Бажынга, Турангa, Хову-Аксынга «аян-чорук» кылып чоруп каапкан. База-ла моральдыг харысалга деп чүве билбес, сиилең кыс болган.

Ол аңаа база-ла дыка хөй аныяк оолдар-биле холбашкан, ооң түңнелинде чамдык кижилерден шээр аарыы тывылган, оларның аразында кайда-даа өөренмейн, ажылдавайн турарлар-даа, ПТУ сургууллары-даа, ажылчыннар-даа бар.

Бо фактылар чүнү көргүзүп турарыл? Аныяктарның мөзү-шынар кижизидилгезинче кичээнгейни күштелдирериниң чугулазын бадыткап турары ол. Кижи боду мораль талазы-биле турушчуг болур ужурлуг. Ылаңгыя чалыы кыстар боттарының ат-алдарын бодаар болза эки, ол дээрге кижиниң келир үедеги амыдырал-чурттаалгазынга дыка чугула чүүл-дүр. Сиилең чорук хоралыг, ол шээр аарыгга чедирип болур, а ооң соонда төлептиг ие болуру, ынаан кадайы болуру берге.

Т. КУРГАНСКАЯ,
эмчи.

Хоорай, суурларывыстың аян-шинчизи

УТТУНДУРГАНЫ ОЛ БЕ?

Улус депутаттарының Кызыл хоорай Советиниң чаагайжыдылга болгаш орук тудуунуң талазы-биле доктаамал комиссиязы чылда кылыр ажылдарының планының дугайында бо чылдың март 21-де «Шын» солунга бижээн. Тос оруктуң белдири — Кызыл дижири чөп. Маңаа районнардан аңгыда, республикадан дашкаар хоорай, суурларның чурттакчылары база кээр. Хоорайның чаагайжыдылгазы кандыг болдур, ниити культуравысты ооң-биле үнелээр дээрзин бижээш, каяа, чүнү кылырын планда тодаргай айыткан хирезинде, Улуг-Хемниң суг кыдыының эриктерин арыглап, аштаар дугайында чүнү-даа мыттаваан хомуданчыг.

Хоорайның улуг, биче чурттакчылары дыштаныр хүннерде, ылаңгыя, чайгы үеде Улуг-Хемниң эрик кырынга агаарлап, селгүүстээр. Келген аалчылар база хем чоогунче барбайн барбас. Чайгы үелерде сугга эштип серинтенир болгай. Хемниң солагай талазында ыяш заводу турган черниң дужундан кудуу, көвүрүг, үстүнде эрик дургаар хуузукта бажыңнарлыг өг-бүлелер элээн хөй. Ол чурттакчылар хамык богун эриктен суг агымынче төп келген. Төккен боктарның аразында ыяштан кылган эргиэдилелдер, самдараан тон, идик-хеп аймаа, сааскын хаар-жактар, янзы-бүрү савалар дээш оон-даа өске. Моортай, ыт сектери база эндерик. Кажан суг дажый бээрге, боктуң чамдыызын алгаш баар, а суг сыыгай бээрге, ол бок эрик кыдыында оваалаңы берген чыткылаар. Бо дугайын улус депутаттарының Кызыл хоорай Советиниң чаагайжыдылга болгаш орук тудуунуң талазы-биле доктаамал комиссиязы болгаш республиканың санэпидстанциязы холунга ап, ол девискээрни арыг-шевер тургузары-биле чогуур хемчеглерни алыр боор деп идегедим.

Ол бок төккен эриктер дургаар бойдустуң чайгаар үнген ыяштары чайгы үеде саглаңайны бээр. Бир эвес ооң чанында богун аштап, арыглап каантар болза, ол ыяштар улам эки өзер. Девискээрниң чурттакчыларын агаарлап селгүүстээрде-даа таарымчалыг болбас бе? Улуг-Хемниң эриин дургаар сүт улгады бээрге, ашпас кыдыр сай-довурак бедидир төккен турган. Ам ол дамбаның кырын дургаар аар азы чиик машиналар маңнаар орук болу берген. Аңаа машиналар маңнаарга, селгүүстээн чонга довурак-доозун шаптыктыг. Ам маңаа машиналарның шимчээшкинин соксатсаш, ооң кырын чаагайжыды чазаглыг шывыг кылгаш, чоннуң селгүүстеп, дыштаныр чери кылаж деп саналдыг мен. Черле ынчаш боду бүткен сесерликтиң чараш каазын хумагалап, харын-даа кижи бүрүзү үнген ыяштарын камназа деп күзел бар.

О. ПОЛАТ.
Кызыл хоорай.

Оорларның оруу мунгаш

ИЛЕРЕДИП СОЙГАЛААР

Сөөлгү үеде күрүнениң болгаш хуу улустарның мал-маганын оорлаар чоруктар бистиң Таңды районда база бар болуп турар. Ол оорлар колдуунда ажыл кылбас, тояап чоруур, мааңгысталчак амыдыралдыг кижилер-дир. Оон аңгыда совхозтарда малчыннап чоруур эштерниң чамдыктары оор-сук кылгаш, шиттирип чораан кижилер таваржыр. Ындыглар кады олуруп чораан эштери-биле дугуржуп алгаш, кожазы аалдарның малдарын бо-ла оорлапкан боор. Чамдык улуг кижилер элээди оолдарны көгүдүп, оларга мал-маган оорладыр чоруктар бар. Бо талазы-биле демиселди Таңдының ИХК-ниң ажылдакчылары кылып, ындыг чорук кылып келгеннерни истелге үезинде тодараткан.

Эрткен чылын Таңдының «Коммунизмниң херели» совхозтуң төп сүт-баразан фермазында кадарчы Семён Чизенмейович Оюн дүнеки элчегге таңнылдап орган. Ол үеде совхозтуң инек кадарчызы Александр Седен-оолович Оюн, Чаа-Хөлдүң тускай комендатуразының учёдунга хостуг ажылдап чоруп турган Андрей Сиван-оолович Оюн, ол-ла совхозка инек кадарып турган Юрий Маадыр-оолович Оюн олар ферманың аъттарын оорлааш, туттурганнар. Межегейге А. Оюнну өөнге удуп чыдырда шагдаалар тудуп алган. Олар өске районнарның аъттарынга орнаар-биле аъттарын шынаа черге баглап каан болган. Ол аъттарны совхозка дедир эгиткен.

А. С. Оюн биле Ю. М. Оюн олар ажылдап турар коллективиниң аъттарын шак ынчаар оорлааш, дөмей-ле сойгалатканнар. Бо оорларның изин соотпайн тудуп алырынга кадарчы С. Ч. Оюн идепкейлиг киришкен. Ол 8 километр черден кээп, чогуур органнарга дыңнатканы оларны дүрген тударынга дузалаан. Бир эвес бо оорлар туттурбаан болза, хөй уруглуг кадарчы малдарны боду төлээр чадавас турган.

Тускай комендатура учёдунга турган Валерий Аранович Монгуш Таңдының Дуржулга станциязынга мурнунда үр үеде малчыннаан турган. Сентябрьда ол хостуг ажылдап чоруп тургаш, ажылын каггаш, тояап чоруткаш, Александр Сыратович Оюн-биле ол-ла совхозтуң малчыны Кужугет Хензиг-оолдуң кулунунг безин, кара-доруг аъдын ол черде инек кадарчызы Анатолий Кара-оолович Оюн-биле оорлааннар. Ол дугайын Валерий Монгуш баштай олар мээң коданымче кирген, ооң соонда Хензиг-оолдуң коданынга барганнар деп, мегелеп өчээн. Шынында ол оорларны таныыр болганын сөөлүнде билиннген. Кужугеттиң аъттарын бо чылдың февральда Тес-Хемде Чүргүй-оол Хомушку аттыг совхозтуң чылгычызы Сырат Оолактан эккелгеш, ээзинге хүлээткен.

«Коммунизмниң херели» совхозтуң малчыны Часыдак Баңарчыңович Сат назы четпес Шолбан Сергеевич Оюнну көгүдүп алгаш, ол-ла совхозтуң чылгызындан бир аъттыг, а ферманың бир кара безин оорлаан. Кызыл район чурттуг Борис Кызыл-оолович Сенди назы четпес Мерген Оюнну көгүдүп алгаш, үстүнде адааным совхозтуң фермазындан 6 инекти, пенсионер Оюн Кара-оолдуң бир аъдын оорлаан болган. Игорь Салчакович Даржаа Каа-Хем районнуң чурттакчызы, ол мурнунда чаңгыс эвес удаа шиттирип чораан. Ол Межегей суурнуң чурттакчызы Вадим Кок-оолович Оюн-биле кады Дүрген суурда чурттап орар назы четпээн Оюн Чойганы көгүдүп алгаш, ол-ла суурнуң ферма кадарчызының инээн оорлааннар. Барыын-Хемчикте «Шекпээр» совхозтуң ажылдакчызы Олег Монгуш Дүрген суурда чурттап орар пенсионер Монгуш Балчырның аъдын оорлааш, Чөөн-Хемчикте «Чыраа-Бажы» совхозтуң малчыны Валерий Делгер-оолдуң аалынга эккелген болган. Ол баштай эжиниң эккеп берген «олчазын» бузуруп пат болган. Херек аартаар деп баарга, ам өчүүн оскуиган. Оон ол аъттыг база ээзинге дедир эгиткен. Үстүнде ады кирген оорларга тус-тузунда кеземче херээн онзаган.

Үстүнде чижектерден алгаш көөрге, хоорай, суурларда күрүнеге ажыктыг ажыл кылбас, мааңгысталчак амыдырал сүрүп чоруурлар ам-даа бар. Ындыгларны чер-черлерде кожээ Советтерниң күүскомнары холга ап, кижизидилге ажылын чорудуп, дагдыныкчыларга кожуп ажылдадыры черле чугула. Оон аңгыда оорлар-биле демисел чүгле ИХК-ниң ажылы дээр хөөннер черле шын эвес. Ол дээрге кижи бүрүзүнүң херээ. Чер-черле коллективтерде ажылга чаартылгаларже улуг эргилде чоруп турар үеде, күш-ажылчы кижилерниң хөлегезинде чаштынып, мааңгысталчак амыдырал-биле чурттап турарларга кым-даа эптеш чок болур ужурлуг.

С. ОЮН,
Таңды районда ИХК-ниң кеземче херектер талазы-биле байысаакчызы, милицияның улуг лейтенантызы.

КУБАДАН ФОТОИНФОРМАЦИЯ

КУБА. Карденас хоорайда вагон тудар завод ындыг таарымчалыг вагоннарны (чурукта) бүдүрүп үндүрүп турар. Оларны, чижээлээрге, Гавана болгаш Сантьяго-де-Куба аразының муң километр оруукта ажыглап турар. 1990 чылга чедир оларны бүдүрүп үндүрериниң күсели-биле пассажирлер вагоннарының парыгын 60 хуу чедир чаартырын планнап турар.

АДН—СЭТА-ның фотозу.

Делегей медээлери

ДЕМДЕГЛЕП ЭРТТИРГЕН

◆ **СОФИЯ.** Болгар найысылалга чаңчыл болган ленинчи субботник база болган. Бо чылын ону Совет күрүнениң үндезилекчизиниң төрүттүнген хүнүнден бээр 117 чыл болган оюнга болгаш Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 70 чылынга тураскааткан. Баштайгы сан-түңнер-биле алырга, эки турачы күш-ажылдың хүнүнде Софияның 600 муң чурттакчылары киришкен. Оларның чамдыызы үлетпүрнүң бүдүрүлгелеринге, өскелери найысылалды чаагайжыдар талазы-биле янзы-бүрү объектилерге ажылдаан. Софияның чижээ-биле субботниктер Болгарияның өске-даа хоорайларынга болгулаан.

◆ **КАМПАЛА.** «Ленинниң идеялары дириг болгаш тиилеп турар» — ындыг девиз-биле Макерерде национал университетке Угандага ленинчи хүннерни ажытканы-биле холбашкан конференция ажыттынган. Аңаа университеттиң студентилери, профессорлары болгаш башкылары, а ол ышкаш чурттуң ол эң хоочун дээди өөредилге черинде ажылдап турар совет специалистер база киришкен.

◆ **ХЕЛЬСИНКИ.** Делегейде баштайгы социалистиг күрүнениң үндезилекчизи В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 117 чыл оюнга тураскааткан кино неделязы финн найысылалга «Боолуг кижи» деп уран-чечен фильмни көргүзери-биле эгелээн. Хельсинкиниң чурттакчылары «Ленин 1918 чылда», «Иениң чүрээ», «Ленин Октябрьда» деп делегейниң кинематографиязының төөгүзүнге кирген киноларны көрүп болурлар.

◆ **ЛАГОС.** В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 117 чыл оюнга тураскааткан Нигерияның найысылалының хөй-ниитиниң аңаа болган хуралынга экономикага, эртемге болгаш культурага, демократияның хөгжүлдезинге чедиишкиннери, Тайбыңга ынакшылдыг даштыкы политиказы ленинчи өөредигниң амыдыралчы чоруунуң херечилели болур деп демдеглээн. Тайбыңга ынакшылдыг ленинчи совет политика планетага тайбыңны камгалаарын хандырып турар деп, Тайбыңның болгаш эп-сеткил каттыштырылгазының бүгү-нигерий организациязының даргазы Вахаб Гудлак онзалап демдеглээн. 2000 чылга чедир ядролуг чепсектен делегейни хостаар талазы-биле Совет Эвилелиниң идип үндүрген программазы, Европага ортумак ыракшылдың ракеталарын узуткаар дугайында санал кижи төрелгетенни ядролуг халаптан чайладырынче угланган.

(СЭТА).

БАЙЫРЛАЛ

КАБУЛ. СЭТА-ның корреспондентизи Герман Байковтуң дамчытканы болза: совет-афган кады ажылдажылганың баштайгы тудугларының бирээзи Кабулда хлеб комбинадының үжен чыл болганын афган найысылалдың чурттакчылары демдеглеп эрттирген. Комбинатты 1957 чылда ажыглалга киирген. Ынчан аңаа 20 муң тонна тараа шыгжаар элеватор, бир хонукта чүгле 200 тонна далган бээр дээрбе болгаш хүн бүрүде 50 тонна хлеб быжырар завод бар турган. Ажылда чаартылганың болгаш комбинаттың чаа күчүлерин ажыглалга кииргениниң түңнелинде ол чыл санында 127 муң тонна далганны болгаш 20.5 муң тонна хлебти болгаш кондитер кылыгларны бүдүрүп үндүрүп турар.

Амгы үеде 1290 специалистер болгаш ажылчыннар ажылдап турар Кабулда ол комбинат мурнакчы бүдүрүлге болу берген.

Сөөлгү беш чыл дургузунда ол планныг онаалдаларны үргүлчү ажыр күүседип, күрүне секторунуң бүдүрүлгелериниң күш-ажылчы чарыжынга шаңналдыг черлерни ээлеп келген.

Комбинатты дүрүм ёзугаар кадрлар белеткээр чер деп адап болур. Үжен чыл бурунгаар амгы үеде күрүнениң план комитединиң даргазы М. Азиз аңаа каңнакчы болуп ажылдап турган. АДР-ниң чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүнүң министри Л. А. Ламар ынчан аңаа элеваторга ажылчын болуп чораан. 25 чыл бурунгаар Абул Латиф аңаа сантехник болуп турган. Ол ам комбинаттың директору болу берген.

Байырлыг хуралга комбинаттың ажылдакчыларынга партияның болгаш чазактың өмүнээзинден АУДП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат М. Барьялай байыр чедирген. Совет Эвилели-биле Афганистанның найыралының кончуг улуг ужур-дузалыын онзалап демдеглээш Кабулда хлеб комбинады ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш техниктиг дузаламчызы-биле тудкан бүдүрүлгелерниң бирээзи болур деп демдеглээн. Ооң соонда Кабулдун политехниктиг институду, бажың тудар комбинат, Джангалактың автосептелге заводу, Мазари-Шарифте азот чемишчидилгелериниң заводу туттунган болгаш оон-даа өске. Амгы үеде совет-афган кады ажылдажылганың бүдүрүлгелери он-ону-биле санаттынып турар.

Хуралдың төнчүзүнде АДР-ниң Революсчу Чөвүлелиниң Президиумунуң комбинаттың 37 мурнакчы ажылдакчыларын Афганистан Демократтыг Республиканың орденнери болгаш медальдары-биле шаңнаар дугайында чарлыын номчаан.

КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГА

ПРАГА. СЭТА-ның корреспондентизи Михаил Степовиктиң дамчытканы болза: чехословак судно тудукчулары бо чылын ССРЭ-ниң судно тудукчулары-биле кады ажылдажылгазының 35 чылын демдеглээр. Оларның демниг хөделиишкини 1952 чылда эгелээн. Ынчан Чехословакияның Комарно деп хоорайында судно тудар чер баштайгы совет чагыгны күүсеткен.

Эрткен чылдарның иштинде ЧССР-ниң корабль тудукчулары Советтер чуртунга 900 ажыг хемниң пассажирлер лайнерлерин болгаш «Хем-далай» хевириниң кургаг чүък сөөртүр судноларын, буксирлерин, земснарядтарны болгаш эштип чоруур насос станцияларын тудуп берген. «ЧССР-ге кылган» деп маркалыг судноларның ажылдап турар суг делгемнериниң чамдыызы — Волга, Дон, Енисей болгаш Лена, Кара болгаш Каспий далайлар. Амгы үеде чехословак судно тудукчулары бүдүрүлге программазының калбак чаартылгазын чорудуп, чаа салгалдың судноларын тудары-биле ажылдап турар. Оларны Барыын Сибирьниң, Ыраккы Чөөн чүктүң хемнеринге болгаш Заполярьеге ажылдаарынга таарыштыр тудуп турар.

Амгы беш чылда (1986—1990 чч.) Чехословакия ССРЭ-ге чүс хире судноларны болгаш технологтуг эштип чоруур херекселдерни садар, ооң ниити өртээ 370 млн рубль болур. Совет Эвилели бодунуң ээлчээнде «Москва», «Восход» болгаш «Метеор» хевириниң пассажирлер судноларын, өрт катерлерин болгаш земснарядтарны үндүр садар. 2000 чылга чедир ССРЭ болгаш ЧССР-ниң аразында үр хуусаалыг экономиктиг болгаш эртем-техниктиг кады ажылдажылганың программазы судно тударынга кайызынгада ажыктыг харылзааларны улам ынай хөгжүдеринге калбак перспективаны ажыдып берип турар.

ЧУРУКТАРДА: Өвүр районда «Коммунизмче орук» совхозтуң аныяк чолаачызы Виктор Даржай ажыл-агыйга шалыпчы ажылдавышаан, хостуг үелеринде уран чүүл коллективиниң чогаадыкчы ажылынга киржип турар. Ол районнуң концертинге киришкеш, макталды алган. Ол Өвүрде талантылыг сыгытчыларының аразында кирген.

Таңды районнуң уран талантылыгларының танцылаарын көрүкчүлер үнелеп, магадаан. Районнуң аныяктарының чогаадып алган танцылары бир янзы аянныг болгаш онзагай чараш болган. Чуруктарны улусчу чогаадылганың ийиги Бүгү-эвилел фестивалының көрүлдези Кызылга эртип турда тырттырган.

О. ОХЕМЧИКТИҢ тырттырган чуруу.

ОРУС-ТЫВА СЛОВАРЬ

Москваның «Русский язык» деп ном үндүрер чери келир чылда кылыр ужурлуг ажылдарын номчукчуларга дыңнаткан. 35 дыл кырынга 250 ажылдар-биле номчукчулар таныжар. Оларның аразында янзы-бүрү словарьлар, тайылбырлар, аңгы-аңгы республикаларның чогаалчыларының ажылдары болгаш өске-даа чүүлдер бар.

«Русский язык» деп ном үндүрер чер «Орус-тыва өөредилге словарын» бараалгадыр. Ооң автору филология эртемнериниң кандидаты Д. А. Монгуш. Ол беш муң ажыг, үргүлчү хереглеттинер сөстерни чыткан. Ук сөстер орус, тыва дылдарны өөренип турарларга ажыктыг.

Чаа үндүрүлгеде тыва дылда орус морфология болгаш фонетиканың дугайында кыска тайылбырны автор берген. Он муң тиражтыг үнер чаа ном тыва школаларда орус дыл башкыларынга база дузалыг.

Г. ХОБОТЬЕВ.
Москва хоорай.

ДОШКА ОЙНАВАҢАР!

Сугга дүшкеннерни камгалаарының республика ниитилелиниң ажылдакчызы С. Ч. Юша Тес-Хем районнуң албан организацияларынга болгаш совхозтарынга, школаларга чедип, ук ниитилелдиң эге организацияларын тургускаш, аңаа суг айыылындан озал-ондакты болдурбас дугайында беседаларны номчуп таныштырган.

Эң ылаңгыя эге класстар өөреникчилеринге класстан дашкаар үеде өөредилге организастаарының чурумун тайылбырлап, плакаттарны тускай булуңга азарын сүмелээн.

Ынчангаш ада-иелер, класс башкылары, улуг кижилер уругларның хостуг шагын канчаар эрттирип турарын хайгаараары чугула. Ылаңгыя часкы үеде хемнерниң, хөлдерниң доштары билдиртпейн чугалай бээр болгаш аңаа ойнаары кончуг айыылдыг — дош ойлу берип болур. Часкы дош кырынга уругларны ойнатпаңар, озал-ондакты болдурбазы-биле уругларга баш удур тайылбырлаары күзенчиг.

Д. ТАНОВ.

ТЕХНИКТИГ ХЫНАЛДАДА

Бай-Тайга районнуң бүдүрүлге, албан черлериниң автотранспортунуң ээлчеглиг техниктиг хыналдазы доозулган. Техниктиг хыналданы кыска хуусаада организастыг болгаш шынарлыг чорударының-биле албан организацияларның удуртукчуларынче, инженер-техниктиг ажылдакчыларже техниктиг хыналданың негелделерин айыткан документилерни районнуң куравтоинспекциязы баш бурунгаар чоруткулаан.

Ындыг турбуже районнуң чамдык бүдүрүлгелериниң, ажыл-агыйларының удуртукчулары бо чугула ажылче кичээнгей салбайн келгенинден техника хыналдазы организас чок байдалга эрткен. Ылаңгыя районнуң агроүлетпүр каттыжыышкынының инженер-техниктиг ажылдакчылары транспортту хыналдага белеткеп, ону баш удур организастаар хемчеглерни албаан, хыналда эрттирери-биле төлээр акша-төгеринин безин шилчитпээн. Чамдык чолаачыларның ажылдаан стажы хөй, дуржулгазы улуг-даа болза, (чижелээрге), автомобильдиң шимчедикчизиниң, шассизиниң, кузовунуң дугаар турар черлерин безин эки билбес таварылгалар хөй болуп турары чегенчиг.

Районнуң ажыл-агыйларында, организацияларда автотранспорттуң техниктиг байдалы дыка чавыс деңнелде дээрзин хыналда илереткен. Барык бүгү организацияларның, ажыл-агыйларының автотранспортунуң спидометрлери пломбалаттынмаан, аптечкалар чок, азы бар-даа болза эмнер-биле доллуртунмаан. Авария болдурбазының демдектери болгаш өрт өжүрер херекселдер-биле четчелеттинмээн. Заводтуң үндүргени конструкциязын өскертип, ол автомобильдерни КАИ-ниң чөпшээрели чокка ажыглап турар чоруктар районда хөй. Ол чүүлдерни райкүүскомнуң культура килдизинде, район эмнелгезинде чижектерден көрүп болур.

«Бай-Тал», «Мурнакчы» база «Тээли» совхозтарда болгаш өске-лаа бүдүрүлгелерде эвээш эвес транспортту тоймаглаан. Ол талазы-биле буруулуг кижилерни истелге органнары хынап, чогуур хемчээн алырын шиитпирлээн.

Районнуң куравтоинспекциязы ажылдакчылары техниканың чогумчалыг болгаш ой-шаанда ажылдаар чоруун чедип алыр дээш база орукка шимчээшкинниң организастыг болдурары-биле тодаргай хемчеглерниң ам-даа боттандырарынче кичээнгейни углаандырган. Ажыл-агыйларның, бүдүрүлгелерниң удуртукчулары, инженер-техниктиг ажылдакчылар транспорттуң озал-ондак чок ажылдаарынга дүүштүр хемчеглерни чорудуп, олче сагып салыр ужурлуг.

КАИ экраны

МОТОЦИКЛ МУНГАН ООРЛАР

Барыын-Хемчикте «Барлык» совхозтуң төвү — бистиң Саадак-Терек суурда сөөлгү чылдарда кижилерниң хуузунда чиик машиналары болгаш мотоциклдери дыка көвүдээн. Бо чылын безин суурда 18 чиик машина, 20 ажыг мотоциклдер бар, а совхозтуң Бижиктиг-Хая, Хөңделең болгаш Аксы-Барлык салбырларында хуу автомототранспортту санаар болза, оон-даа хөй. Бо дээрге кижилерниң амыдырал-чуртталгазының деңнели улам бедип, оларның амыдыралдың материалдыг байдалынга негелдезиниң улгатканы дээрзин чугаажок. Машина-балгаттыг боорга ында багай чуве чүү боор. Ындыг-даа болза, бо дугайында таарзынмайн турар чүүлүм база бар. Чамдык номчукчулар мээң саналымны деткиир боор деп бодаар-дыр мен.

Хуузунда мотоциклдер район иштинде, ылаңгыя малчыннарда хөй болуп турар. Шын харын, чүге дизе малчын кижи мотоциклди мунуп билбес-даа турар-ла, ону мунуп алгаш, үргүлчү чорук кылыр чайы-даа чок болур. Мынчап кээрде, ону ажыглаар кижилер оолдары азы өске ха-дуңмалары апаар. Садып алган соонда, ооң ажыы көөр болгай. А ону башкарган улус хөй кезиинде бичии оолдар боор-дур, оларның мотоцикл башкарар шынзылгазы-даа, үрели бээрге ону септеп кылып алыр шаа-даа чок. Ынчангаш дугаары чок «Восход», «Минск» деп маркалыг мотоциклдер мунган кижилер районда дыка көвүдээн. Бодап безин көрүңер даан: Кызыл-Мажалыкта болгаш Ак-Довурактың магазиннеринде үстүнде адааным марканың мотоциклдерни үргүлчү бөлүк-бөлүү-биле үндүр садып турар.

Чижээлээрге, чүгле 1985—1986 чылда район төвүнде спорт барааннар садыындан кызыл, сарыг болгаш кара өңнүг «Восход» марканың 44 мотоциклдерин саткан. Оларның кажы үрелгенил, кажы ажыглалда турарын азы КАИ черинге бүрүткеткени кайы хирел? Мооң түңнелинде район иштинде дугаары чок мотоциклдер мунган оорлар көвүдээн. Көвүдевейн канчаар! Чүге дизе мотоциклдерни хамаатыларга садып турары шуут үен-даан. Маңаа КАИ кандыг хыналданы тургузуп турары билдинмес.

Мотоцикл мунган оорлар ушкаштыг келгеш, хойну шалбадапкаш, ортузунга уңгерип алгаш, четтирбейн баар таварылгалар эвээш эвес удаа болган. Дуран-биле соондан көөрге — дугаар чок мотоциклдер болур-дур. Азы кайы-бир черден мал оорлаар дээн кижилерни база-ла ол дугаар чок мотоциклдер чедирип чоруп турарының дугайында чугаалар бар.

Бо бүгүнүң түңнелинде маңаа бодумнуң мындыг саналымны кириркседим. Бодумда «Москвич» деп машинам, «Восход» деп мотоциклим база бар, кайызы-даа дугаарлыг. Ак-Довурактың ДОСААФ школазынга өөренгеш, автомобиль база мотоцикл башкарар эргени алгаш, ооң соонда хууда техниканы садып алдым. Оорлаар, херек үүлгедир чоруктар үнүп турар апарганы-биле холбаштыр мотоциклдерни КАИ-ниң айыткан чөпшээрели-биле садып алырын организастаар болза эки деп бодаар мен. Саткан мотоциклди КАИ-ге дораан дугаарладып бүрүткедир, ону башкарар ээзин тодаргай айыткан турары чугула.

С. ТАВА-САМБУ.
Барыын-Хемчик район.

ЫЯАП-ЛА СПЕЦИАЛИСТ ХЕРЕК БЕ?

Улуг-Хемниң «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң Чодураа салбырында Культура бажыңынга моон мурнунда чылдарда тускай мергежилдиг кадрлар ажылдап турганын кым-даа сагынмас. Ол үеде маңаа культура-массалыг ажылдар чоруп, район чергелиг көрүлделерге суурнуң бот-тывынгыр артистери багай эвес түңнелдерни чедип ап келген. Ам ында уран чүүл ажылы сандараан. Ооң чылдагаанын тодарадып, чамдык кижилер-биле чугаалажырымга, Культура бажыңынга тускай мергежилдиг кижилер чок-тур дижирлер.

Ол, бирээде, шын боор болур. Ынчалза-даа мурнуку чылдарда чодураажыларның уран чүүлү кандыг-даа институт, училище дооскан кадрлар чок турда, канчап эки ажылдыгларның санынга кирип турганыл? Бедик мергежилдиң хөгжүмчүзү азы кодээ клубтарга ажылдаар режиссёрнуң дипломун холунда туткан кижилер маңаа келген дораан ажылды динмиттелдирип эгелей бээр бе? Ол айтырыгны кадрлар чок дижир хөөннүглерге салырга, дорт харыы база берип шыдавас. Удуртулгада профессионал мергежилдиң специализи бар-даа болза, киржикчилер бот-тывынгыр артистер болгай. Ынчангаш кодээ клубтуң ажылын бедик деңнелге тургузар дизе, кижи бүрүзүнүң идепкейжи чоруу негеттинер. Бир эвес ук ажылды организаставас болза, ажыл кажан-даа шимчевези билдингир.

Чодураа кодээ Культура бажыңының директору Шивит Чимиске, уран чүүл удуртукчузу Сергей Чамбаа оларда ажыл планы безин чок. Байдал берге дээрзинге боттары чөпшээрежир болулар. Шивит Донгаковна ажылдаа-ла дөрт чыл, а Сергей Түлүшевич чыл безин четпээн. Уран чүүл удуртукчузу боду чолаачы мергежилдиг. Баян ойнаары багай эвес боорга, ону мында кирргени чөптүг.

Районда база бир улуг суурда культура ажылының чүгле четпес талаларын салаа базып санаар сорулга салбадым. Тургустунуп келген байдалдан уштунуп, моон соңгаар чүнү кылза ажыктыының арга-хоргазын дилээрин оралдаштым. Ону кылырда кодээ Совет күүскомунуң даргазы Николай Биче-оолович Дуюгбан, школада класстан дашкаар ажылдар организакчызы Галина Донгаковна Сундуй, ында партия эге организациязының секретары Ял-оол Серенович Оюн база клуб ажылдакчылары-биле корреспондент чугаа кылган.

С. Чамбаа аялгаларны арыг ойнаптар, ынчангаш ооң концерт удуртуптарының аргалары бүрүн бар. Чүгле организакчы чоруку чедишпес. Кандыг-бир кежээ эрттирер, концерт азы шии белеткээр дээрге, келир кижи барык чогунга ол уидарап олурар. Бо талазы-биле дуржулгазы эвээш болгаш, ажылды чүден, кайыын эгелээриниң аргаларын ол амдыгаа дээр билбес. Кылыр болза ажыл-ла хөй. Чижээ, дыштаныр хүннерде болуп турар танцы кежээлериниң темазын ескертип болгай. Танцы болурунуң мурнуу чарыында ыраажыларның эвээш программалыг концертчигежин кылырын олар дугуруштту. Ийи-чангыстың болгаш оон-даа хөй киржикчилиг ыраажыларның белеткениринге хөй үе чарыгдавас, ук хемчегниң ажыктыг талалары бар. Бирээде, ырлаарынга сундулуг болгаш мергежилдиг кижилерни илередир. Ийнде, чаа ырларны өөренир болгаш бот-тывынгыр ыраажылар хөй үнге күүселдени чогумна маңаа шиңгээдип алыр. Үште, дыштанылганың одаанче кижилерни хаара тудар. Мындыг янзылыг кежээлерниң дээштиин маргып чок. Дөртте, сөөлгү үеде ырлаар кижилерниң саны көңгүс эвээжээн, оларны чүгле тодарадыр эвес, мергежилинге сундуктурар. Конкурс янзылыг мындыг кежээлер аңаа салдарлыг болгу дег.

Каргыраа, хөөмейни чугаалаваска, национал хөгжүм херекселдеринге ойнаар кижилер шуут чок. Суурда бызаанчы, игил, чадаган, дошпулуур янзылыг херекселдерни дилээн-даа ажыы бар бе?

Культура бажыңының аштакчызы, пенсионер Эник-Кара Донгаковна Базыр-оол бызаанчыга ойнаптар. Чүгле ол эвес, өске-даа эштерни суграаар болза, хөгжүмчү тыпты бээр. Тыва хөгжүм херекселдеринге ойнаптар кижилер бар-даа болза, херексел чок. Бызаанчы чазаптар ус-шевер кижилер Чаатыда канчап чок деп. Ынчангаш бызаанчының бедүүн хевирин кылгаш, аныяктарны аңаа өөредип эгелээрин үстүнде адааныыс эштер шиитпирлеп алдылар.

Кодээ интеллигенция чүгле бодунуң кылып турар ажылы-биле кызыгаарланмас, чон ортузунга кижизидилге ажылын чорударынга киржир хүлээлгелиг. Ынчангаш школада эштер Я. Оюн, Г. Сундуй оларны чугаага кирииштирген бис. Бир эвес Чааты ортумак школазынга музыка кичээлдерин бедик деңнелге чорудуп, уран чүүлге өөреникчилерниң сонуургалын чедип ап келген болза, Чодураа суурнуң культура одаа мынчаар ээнзиревес ийик. Чүге дизе суурнуң амгы аныяктары ук школаны дооскан. Культура-массалыг хемчеглерге чүгле башкылар коллективин кииритпирер сорулга салбайн, бүгү чоннуң сонуургалын хаара тудуптар хемчеглерни алыр херек. Чижээ, клубта танцы бөлгүмү дижик. Ол чүгле ат кырында. Ону чогуур негеледге дүүштүр чорудуптар кижи чок. А районнуң культура килдизинден балетмейстерни чалап, бал танцыларын өөредирин чедип алза. Оон башка Чодурааның чамдык аныяктары баян үделгези-биле танцылаар хөңну чок, хөгжүм ансамблы азы чырыткылаңнар хөгжүм херек дишкилээр. Негелде улуг, ону боттандырары база берге. Хамык ужур үделгеде база эвес, амгы үениң танцыларын канчаар ойнаарын өөренип алыры ажыктыг-даа ышкаш.

Чүгле кино база шынар чок танцылар кежээзи-биле кызыгаарлаттынган Культура бажыңының ажылын экижидип алырынга, ооң директорунуң организакчы болуру чугула. «Концерт белеткээр дээш чеде бээрге, киржикчилер кээр-келбес. Орай чыылдырган репетиция чамдыкта дүн ортузу ажа бээр-дир» — деп, Галина Сундуйнуң чугаазы шын. Азы шии бөлгүмүнүң удуртукчузу ук ажылды боду кылзын дээр хөөн база шын эвес.

Чодурааның клуб ажылдакчылары ажыл планын чогаадып, эде тургустунуп алырын аазадылар. Оларга суурда хөй-ниити организациялары база дузалажыр болган. Тускай мергежилдиг кижи чок дижир хөөнден уштунар үе келген. Ыяап-ла ындыг кижи херек дээр болза, ооң бүттүне бээри ырак. Кижи келир-даа болза, чуртталгага шөлү-биле хандырыштар арга ында чок.

Бот-тывынгыр талантыларны илередип, организакчы, идепкейжи чоруктуу боттары чедип алыр ужурлуг. Улуг-Хем райкүүскомунуң культура килдизи ооң хажыызынга артпас дээрзинге идегедим.

Э. ДОНГАК.

ЧОЛААЧЫЛААР ЭРГЕЗИН КАЗЫТКАН

Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге база күш-ажылчы эвес орулгалар алыр чорукка удур демиселди күштелдирер дээш бистиң Бай-Тайга райкүүскомунуң иштики херектер килдизиниң КАИ ажылдакчылары кылыр чорудар ажылдарның планын тургускаш, чамдык тодаргай ажылдарны боттандырып турар.

Транспортту ээрик башкарып чораанны дээш чыл эгезинден бээр бо үеге чедир 40 хире чолаачыларны илередип тудуп алган бис. Оларның он бири чолаачылаар эргезин аңгы-аңгы хуусааларга казыттырган. Оларның аразындан «Мурнакчы» совхозтуң мал эмчизи В. Кочаа, «Тээли» совхозтуң чолаачызы О. Дучун-оол, орук участогунуң мастери М. Мижит-Доржу, Кызыл-Даг суурдан хуу машина чолаачызы С. Монгуш болгаш оон-даа өскелер бар. О. Дучун-оол биле С. Монгуш олар чыл дургузунда ийи удаа ээрик чораан дээш кеземче херээнге онаашканнар.

Ажыл-агыйларның, организацияларның гараажтарында машиналарның оруксе үнгенин, кайда, чүнү кылып турарын болгаш кажан келирин демдеглээн журналдар чок. Ону механиктер-даа, гараж эргелекчилери-даа холга ап, контрольдавайн турар. Чолаачылар ортузунда кижизидилге ажылы чавыс деңнелде тургустунган. Мындыг негелде чок чоруктуң уржуундан «Мурнакчы» совхозтуң чолаачызы В. Салчак ээрик чораап, кудумчуга чораан улусту автобус-биле таварткаш, кеземче херээнге онаашкан. «Тээли», «Бай-Тал» совхозтарның, кежүп чоруур мехколонаның база районнуң механиктери Д. Саая, К. Лудуп, О. Иргит болгаш К. Ак-оол олар хүлээнген ажылын ак сеткилдиг күүсетпейн турар. Техниктиг байдалы багай, чоруур документилери чок автомашиналарны оруксе үндүрүп чоруткаш дээш олар хемчег алдып, торгаалга онаашканнар.

Хуула ажык-кончаа сүрер чолаачыларны база илередип, оларның-биле шыңгы демиселди чорудуп турар бис. «Кызыл агроүлетпүртранс-1»-ниң чолаачызы Александр Ятин бодунуң башкарганы «МАЗ» маркалыг чүък сөөртүр автомобилинге Чадааналдан хөмүр-лаш сөөртүп алгаш, Бай-Тал суурнуң чурттакчыларынга аар өртекке садып тургаш, туттурган.

Күрүне транспортун хуу херээнге ажыглааны дээш район эмнелгезиниң чолаачызы Ю. Ондар, «Мурнакчы» совхозтуң чолаачызы Г. Күжүгет болгаш оон-даа өскелер шыңгы хемчег алысканнар.

Транспортту ээрик башкарар база ону бодунуң хуу херээнге ажыглаар чорукка удур демисел чүгле КАИ ажылдакчыларының эвес, а харын хөй-ниитиниң, күш-ажылчы коллективтериниң чугула хүлээлгези.

М. МАЙЫНДЫ,
куравтоинспектор.
Бай-Тайга район.

МАЙНЫҢ ҮЛҮҮНДЕ

Улуг-Хем районнуң Ак-Тал суурда киномеханик коммунист Минчиваа Опай суурнуң чурттакчыларының хүндүткелин кыска үеде чаалап алган. Минчиваа Донгаковна он ийиги беш чылдың баштайгы чылында багай эвес ажылдааш, социалистиг хүлээлгезин ажыр күүсеткен болгаш районнуң киномеханиктериниң аразында мурнакчыларның одуруунда кирген.

Ол юбилейлиг чылда чедиишкиннерин улам быжыглавышаан, бирги кварталдың планын 150.3 хуу күүсеткен азы 1050 рубльге кино көргүзүглерин үндүрер турган, херек кырында 1578 рубльге көргүскен.

М. Опай бо хүннерде май айының үлүүнде ажылдап турар.

Д. ШУЛУУ.

Спорт

ААЛЧЫЛАР ТИИЛЭЭН

Волейболга Кызыл районнуң бирги чери дээш Шамбалыгга эрткен ажык маргылдаага шөлдүң ээлеринден аңгыда Таңды, Улуг-Хем болгаш Тес-Хем районнардан спортчулар аалдап кээп киришкен.

Эр, херээжен улустуң 22 командаларының оюну ийи хүн үргүлчүлээн. Түңнелинде Жданов аттыг совхозтуң спортчулары бирги черни ээлээн.

Маргылдаага киришкен 125 спортчу боттарының районнарынга волейболду улам нептередириниң арга-дуржулгазын солушкан, а «Шамбалыг» совхозтуң хөй-ниити организациялары маргылдааны организастыг эрттиреринге таарымчалыг байдалды тургускан.

С. МОНГУШ.

ДӨРТКҮ САЛЫГДА

Кызылдың шыдыраа клувунда «Спартак» эки тура спорт ниитилелиниң 1987 чылда чемпиону ат дээш шыдыраа маргылдаазында он ийи эр, сес херээжен шыдыраачы киржип турар. Ук ниитилелдиң бо маргылдаазының составында хөй нуруузунда Кызыл хоорайның шыдыраачыларының кирип турары-биле эрткен чылдарның дыңнадан ылгалдыг. Мында Таңды районнуң Хову-Аксы суурнуң телээзи А. Болдынов чааскаан ойнап турар.

Республика хемчээлдиг бо улуг маргылдаада М. Хомушку, М. Адыг-оол, Ч. Оюн, Л. Мохов дээн ышкаш шыдыраачыларның көрүштүг салгылары чон сонуургап көрүп турар. Ылаңгыя дөрткү салыг үезинде М. Хомушку удурланыкчызы В. Асатовтуң (кара тала) ноянының таланынче күштүг халдаашкыннар кылып, кужун мөөңнеп кээрге, ортан уштунуп үнер аргажок апарганын мининнгеш, дүжүп бээр ужурга таварышкан. Мурнап турган В. Асатов баштайгы тиктни ынчаар алган.

Херээженнерден Кызылдың башкы институдунуң телээзи Ч. Сагды республиканың каш дакпыр чемпиону Д. Сат-биле үшкү салыгда тывынгыр ойнап, чемпионнуң частырыглыг кештерин биддилиг ажыглап, бажы ажык кара оглун мерээ кылдыр үндүргеш, теве караанга шалаптарга, ооң соонда чүнү-даа канчаар аргажок апаргаш, дүжүп берипкен.

Ойнаттынган дөрт салыгның соонда Ч. Оюн аштырышкын чок чоруп турар. Л. Мохов амдызаында үш кижини уткаш, өскелерни мурнай берген. Ынчалза-даа ол В. Асатов, М. Адыг-оол, Д. Монгуш олардан чүгле сан ажып турар.

Херээжен шыдыраачылар аразынга үш салыг болган. Кызылчылар Т. Вершинина—2,5, Л. Соколова, М. Торина олар ийи-ийи саннарлыг.

А. ДЫРТЫЙ-ООЛ.

ТВ

АПРЕЛЬ 22-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Үе». 8.15— Харылаңар, горнистер! 9.00 — Улуг Октябрьның 70 чылынга. В. И. Ленин. Амыдыралының арыннары. Хөй сериалыг телефильм. «1870 — 1887 чылдар Симбирскиниң трилогиязы». 2-ги фильм. — «Торуттунген бажыңым». 10.00 — «Бузуренчиг-даа болза, элдептиг». 11.00 — РСФСР-ниң улустуң артизи В. Климов ойнаар (скрипка). 11.30 — 11.35 — Медээлер. 16.00 — Медээлер. 16.15 — Баскетбол дорчулалы. 17.00 — РСФСР-ниң алдарлыг артизи Б. Феоктистовтуң концерти. 17.45 — «Кижи болгаш компьютер». Док телефильм. 18.00 — Хоккей. Делегей чемпионады. ЧССР биле ССРЭ-ниң шилиндек командалары ойнаар. Австриядан дамчыдылга. Чапсарда (18.00)—Бегүн делегейде. 20.15 — Ленинден өөренир. 20.45 — Ф. Маслов. Ленин дугайында поэма. 20.55 — В. И. Ленинниң торуттунген хүнүнден бээр 117 чыл болган оюнга тураскааткан байырлыг хурал болгаш концерт. Кремльдиң Съездилер ордузундан дамчыдылга. Чапсарда — «Үе». 00.15 — 01.55 — Бут бөмбүү. Европа чемпионнарының кубогу. Чартык түннел. «Динамо» (Киев) — «Порто» (Португалия).

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Хөгжүлде». Док. фильмниң баштайгы көргүзүү. 8.35; 9.35 — География. 7 класс. ССРЭ-де бөйлүстүң камгалалы. 9.05; 13.05 — Немец дыл. «Назы четкениниң ГДР-ге байырлалы». 10.05 — Удурлапышкынның болгаш демиселдиң ырлары. 10.35; 11.35 — Төөгү. 9 класс. Коллективизацияже угланыышкын. 11.05 — Совет чогаалчылар В. И. Ленинниң дугайында. М. Прилежаеваның чугаазы. 12.05 — «Үзел». Эртем-тайылбырлыг фильм. 12.35; 13.35 — Физика. 9 класс. Газтарда болгаш вакуумда электри тогу. 14.05 — Медээлер. 14.10 — 15.25 — Драматургия болгаш театр. Амгы сценада күш-ажылчы кижиниң овур-хевири. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Он чеди чылдың июль айы». Телефильм. 18.35 — «Улусчу чогаадылганың ийиги Бүгү-эвилел фестивалы чоруп тур». Эрзин болгаш Тес-Хем районнарының бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң оюн көргүзүү. 19.15 — «Азия төвү». Үндүрүлгеде: Медээлер. «Шериг-патриотчу кижизидилгениң чугула айтырыгларының дугайында». «Час-87». 19.35 — Делегей байдалының дугайында беседа. Африкада политиктиг байдал. СЭКП обкомунуң лектору А. Б. Юмбуу беседаны чорудар. 19.45 — Медээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Мазай кырган-ачай болгаш койгуннар». Мультфильм. 20.15 — «Бөдүүн чараш кыс». Эртем-тайылбырлыг фильм. 20.35 — Москва. Консерваторияның улуг залы. Ф. Шопенниң музыказының арыннары. Тэнгенде — «Үе». 22.50 — 00.20 — «Бир дугаар хүн». Урал-чечен фильм.

Редактор В. С. ШАРАВИИ

Агаар

Республиканың бүргеп, аязыр, чамдык черлерге өл хар чаар. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени 7—12 метр. Агаарның температуразы дүне 0—5 градус, чамдык черлерге 10—15 градус соок, хүндүс 13—18 градус, чамдык черлерге 3—8 градус чылыг болур.

Кызылга чагбас. Соңгу-барыын чүктен хат 7—12 метр. Дүне 2—4 градус соор, хүндүс 16—18 градус чылыыр.

Медицина талазы-биле: агаар байдалының ийиги хевири кадыкшылга таарымчалыг агаар болур.

Кино

АПРЕЛЬ 22-де

«НАЙЫРАЛ»: «Таинственный узник» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 20.30 «Карусель на базарной площади» 18.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Первый посетитель» 14.30 «Крик дельфина» 16.00, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Любовь и голуби» 15.00, 19.30 «Обыкновенный фашизм» 17.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Корабль пришельцев» 9.10, 13.10 «Семья Ульяновых» 10.40 «Говорит-01». «Сельмая пуля» 15.00 «Джентльмены удачи» 17.00, 19.00, 21.00 шактарда.

Тыва Респотребсоюзтуң универсалдыг белеткел-хандырылга баазазының эде организастаттынганы-биле холбаштыр сонуургалдыг бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларның апрель айның дургузунда ук бааза-биле бот-боттарының аразында саналжылганың шүүштүрүлгезин кылып алырын дыңнадып тур.

Айыттынган хуусаа эрткенде хомудалдарны хүлээп албас.

Администрация.

Адресивис: 667000, Кызыл хоорай, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, 3

ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солуннуң индекизи 54241.
Чылда 300 катап үнер.
Хемчээли 2 парлалга аназы.
Тиражы 22108 экз.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

Чагыг № 3493.
ТС—01233